

Västerfärnebo kyrka

- Konstnär** Erland Forsberg, f. 1946, präst och konstnär
- Titel** *Den gode herden*, t.v. Maria och t.h. Petrus
- År** 1995
- Teknik** Ikonmålning, 109 x 109 cm.
- Placering** Den gode herdens kapell i Västerfärnebo kyrka

Mera om [Erland Forsberg](#).

Sune Garmo, *Västerfärnebo kyrka*, Västerås stifts kyrkoberskrivningskommitté 1999:

Ovanför altaret finns sedan 1934 det av Einar Lundberg komponerade korföret med temat "Den heliga staden", där det himmelska templet har en omisskänlig likhet med Västerfärnebo kyrka.

Altarskåpet, tillverkat i Antwerpen, är en gåva till Västerfärnebo kyrka av Otto Svinhufvud (okänt födelseår, död 1522), biskop i Västerås stift 1501-1522.

Ur Erik Törnros' skrift *Västerfärnebo kyrka* 1975:

KORMATTAN

Några år efter restaureringen 1934 skänktes kormattan till kyrkan av Lärarinnornas Syförening. Den är komponerad av textilkonstnärinnan Märta Måås Fjetterström och vävd i hennes ateljé i Båstad.

Detaljer ur kormattan:

Detaljer från altartavlan:

Längre ner i dokumentet finns utförliga beskrivningar av altartavlan i Erik Törnros' skrift *Västerfärnebo kyrka* 1975 och Sven Lannergårds skrift, *Västerfärnebo kyrka*, 1986.

Sune Garmo i Västerfärnebo kyrka, Västerås stifts kyrkoberskrivningskommitté 1999:

*Ikonen
"Korsfästelsen"
skildrar hur från
såret i Jesu sida
de båda strålarna
av dopets vatten
och nattvardens blod
rinner ner i den kalk
Maria håller.*

Bengt Olof Kälde (1936-2014), *Korsfästelsen*, ikonmålning 1978.
Nertill på ikonen: Västerfärnebo sockens vapen

Konstnär Olle Norberg från Norberg, *Mariaskulptur*, 1995.
Anskaffad med medel ur Mary Johanssons och Wåhlgrens fonder.

Rya av ull. Gåva från Västerfärnebos vänort Luopioinen i Finland 1948.

Epitafium tillverkat år 1700.

Ur Erik Törnros' skrift *Västerfärnebo kyrka* 1975:

EPITAFIET ÖVER PORTEN TILL SAKRISTIAN

Epitafiet är uppsatt till minne av rådman Pehr Gyllenhök på Fors säteri, numera kallat Hörnsjöfors. Han var son till borgmästaren i Östhammar och hette ursprungligen Pehr Larsson Höök. Efter studier i Uppsala och Stockholm, där han lärde bokhålleri, kom han i tjänst hos Ebba

Brahe som inspektor och tillsyningsman över hennes gårdar i Bergslagen. Sedan hon och hennes släkt ruinerats genom Karl XI:s reduktion, inköpte Höök flera av dessa gårdar och bosatte sig på Fors i Västerfärnebo.

Då Karl XI genomförde indelningsverket, skulle Höök enligt traditionen ha ställt ett hundra fullrustade ryttare till konungens förfogande. I gengäld blev han adlad och fick namnet Gyllenhök. Till kyrkan skänkte han en nattvardskalk och en svart mässhake. Lagmannen dog år 1700 och begravdes under koret i Västerfärnebo kyrka. Över graven sattes ett epitafium med hans vapensköld, en gyllene hök över två silverströmmar. Det placerades vid restaureringen 1934 över dörren till sakristian.

Okänd konstnär, *ECCE HOMO*.

Okänd konstnär, *Krucifix*.

Mats Brantestig, *Ljusbärare* av järn 1983.
Skänkt av syföreningarna.

Utformad som en mandorla (mandelgloria/spetsig ellips). 22 mindre ljushållare och en större. I nedre delen Västerfärnebo sockens vapen, i övre delen ett S:t Georgskors.

Korgosse. Inköpt 1993 för 6 500 kr.

Jesu uppståndelse. Svårläst konstnärssignatur. Gåva från Anna-Greta Aldén 1990.

*Petrus Christiernin, prost i Västerfärnebo
1690-1717. Oljemålning 105 x 91 cm.*

*Text uppe t.v.: Petrus Christiernin / Född 1642
den 11 Junii/ Prost i W Fernebo 1690 /
Död 1717 den 18 Martii*

Anna Elvius, oljemålning 105 x 91 cm.

*Text uppe t.v.: Anna Elvius / Född 1664 d 23 Dec
/ Gift med prost i W Fernebo P Christiernin
1684 d 8 Jan / Död 1744 den 10 April*

Porträtt av man i prästräkt, möjligen föreställande Gustaf Magnus Mallin,
kyrkoherde i församlingen 1815 – 1840.

Lagmannen Sven Björkenstam (1763-1851), Fors säteri, numera Hörnsjöfors.
Oljemålning 110 x 94 cm.

Prosten Gustaf Alfred Westholm (1832-1904), verksam i församlingen 1876-1904.
Oljemålning 110 x 94 cm.

Skulpturer i lera av Helena Eriksson Rench. Placeras i *Den gode herdens kapell* under varje påsk.

Gunnar Torhamn (1894-1965), *Laurentius Andreæ & Johannes Rudbeckius*. 1934.

Sven Lannergård, *Västerfärnebo kyrka*, 1986, sid 11:

– Andra glasmålningar i kyrkan och sakristian har utförts av den kände konstnären Gunnar Torhamn i samband med 1934 års kyrkorenovering. Motiven framställer kända män ur Svenska kyrkans och stiftets personhistoria: Sveriges första missionär, Ansgar, Västmanlands apostel David, ärkebiskop Laurentius Andrae samt västerås-biskopen Johannes Rudbeckius.

Olof Grau, *Beskrifning över Wästmanland*, 1754, sid. 369-373:

FÄRNEBO Sockn † är $104\frac{3}{16}$ Mantal stor, hwarutaf $72\frac{5}{8}$ äro Skatte, $11\frac{1}{4}$ Krono och $20\frac{5}{16}$ Frälse: Är äfwen mycket widsträckt; så at hon i sin widd begriper något mera än 2 quadrat mil. Hemmanen äro merendels klufne uti tämeligen små delar til $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{16}$ och $\frac{1}{32}$:de delar och förutan några stora byar, som ligga omkring Kyrkan, hwilken står neder åt södra sidan af socknen, så äro de mästadels belägne hwar för sig enstackade, et stycke ifrån hwarandra rundt omkring i socknen och uti skogs-marken: Deraf kommer, at hwar och en har stort utrymme för sina ägor, hwilke således kunna tåla flera åboer på Hemmanen och flera Inbyggare i socknen, än det i de andra socknar längre neder i landet kan låta göra sig, om hwilka socknar nu i det förutgående är handlat. Norr-Gerssbo ock Sör-Gerssbo, Sör-Salbo- och Norr-Salbo, Islingby och Ösby, hwilke byar äro omkring Kyrkan belägne, äfwen så Wästerby och Wästerby-kils byar, som ligga norr ifrån Kyrkan up i socknen, likna derföre aldeles små Städer och äro så med folk bebodde, at mera än 40 hushåld i några af dem kan räknas: Det kommer wäl til en del deraf, at 4 à 5 hela Hemman ligga i hwar by tilsammans; men förnämligast härflyter det deraf at, som förr är sagt, hwarje Hemman här mera än annorstädes är klufwit i små delar. Kyrkan i socknen är rätt stor och ansenlig, samt står på Krono-grund (se sid. 370). Präste-gården består af 2 hela Krono-Mantal om 16 öresland bägge tilsammans: Der är 16 Tunnors utsäde hwart år ongefär, en ganska widlöftig äng, wäl til 200 lass hö, likaledes finnes dertil god skog och betesmark, såsom ock är här et litet godt fiske i Wangsån, hwilken rinner förbi Präste-gården och Kyrkan, samt sedan vidare igenom socknen söder ut i Fläcksjön i Fläckebo sockn och Norrbo Härad (h): Hit til Präste-gården

(h) cfr. supra C. VI. p. 309.

hörer äfwen $1\frac{1}{4}$ Tunnas utsäde uti Bärge gärde, norr ut ifrån Kyrkan, samt något höslog uti en äng, Wisängen kallad. Capellans-bolet är $\frac{1}{2}$ Krono-Mantal om 3 öresland uti Backa, hwarest utsädet kan årligen wara 3 a 4 Tunnor: der är äfwen tarfwelig skog, äng och betesmark. Åkerjorden i denna sockn är af en skiljaktig beskaffenhet: De, som bo omkring Kyrkan, hafwa bästa sädesjorden, som består af en god lera: der hafwa de äfwen på båda sidor om den förr nämnda Wangsån rätt kosteliga ängar, hwilka ej allena äro förträffeligen widsträckta, utan äfwen mycket bördiga, hwilket kan slutas af den myckenhet Lador, som der öfwer wida fältet nära intil hwarannan finnas, uti hwilka Landtmannen wid ande-tiden införer höet af

FÄRNEBO KYRKA.

ängen, och der ifrån om vinteren til nyttjande wid Hemmanen hemtager. De, som bo norr up uti socknen, såsom wid Mälby, Wästerby, Wästerby-kil och några flera Hemman, hafwa mäst sur wes-jord eller, som den der kallas, dung-jord i sin åker, hwilken är alt för beswärlig at handtera och at rätt kunna sköta. Så många Hemman, som ligga öster i socknen utåt stora sandåsen, hwilken i norr och söder sträcker sig här igenom socknen, ock kallas Lång-Heden, hafwa alt sandjord: den samma åkerjorden bär likwäl ömnoget säd; ty de kunna altid der, i anseende til den goda äng och betesmark som de hafwa,

hålla henne i sin tilbörliga häfd wid mackt. Annars händer det rätt ofta, at inbyggarena här i socknen nödgas köpa säd och at deras egen sädesväxt understundom icke wil räcka til för dem. Skog hafwa de öfwer alt tilräckeligen, om icke det kan felas för några enda, närmast intil Kyrkan; men eljest idkas här kolningar nog af dem, som äga skog: Med forande förtjenar detta folket sig penningar. Sjöar äro här i socknen åtskillige, i hwilka nog fisk finnes; fastän inbyggarena göra sig icke tid til at idka något fiskeri uti dem, hwarken til egit husbehof och något understöd i sina hushåld, ännu mindre, at de skulle igenom des af-salu wilja förtjena sig något: De förnämligaste af dessa sjöar äro följande, nämligen: **Hörende-sjön**, som ligger wäster i socknen och är $\frac{1}{2}$ mil lång, **Långsjön** som ligger der ofwanföre norr i socknen, likaledes inemot $\frac{1}{2}$ mil lång, **Gorgen**, **Wall-sjön**, **Järn-sjön**, **Trehörningen**, **La-sjön**, **By-sjön**, **Gårbareken**, **Stenbareken**, **Lind-sjön**, **Tappebo-sjön**, förutan många flera smärre sjöar. Eljest löper **Wangs-ån** igenom socknen ifrån Hörende-sjön, som förut nämdes, neder åt Kyrkan och så utur socknen i Fläck-sjön, uti hwilken å äfwenwäl något fisk understundom kan fångas. En annan mindre å, **Wen-ån** kallad, kommer up ifrån Karbenning, som ligger nordwäst ofwan för socknen och är Annex hit til Färnebo, hwilken å widare löper fram igenom wästra sidan af socknen ut i La-sjön och så neder åt Forss Stångjärns-Hammare, som nu härefter skal omtalas, hwarest hon så rinner ut i den förr nämnda Wangs-ån. På Kårbo Hemmanets ägor här i socknen är en **Hälsobrunn**. På hela sandåsen utåt, som sträcker sig igenom socknen, hwilken nyss tilförene blef nämnd, och i synnerhet up wid Gästgifwaregården Ny-Krogen, der stora Landsvägen stryker fram ifrån Wästerås och Sala up åt Dalarne, finnes til ömnoget en slags måsa eller gräs, som kallas **Hede-gräs**: Detta gräset eller denna måsa kan brukas i många sjukdomar med mycken nytta och har wist en god kraft och wärkan i åtskilliga Curer, som äro med det gjorde: Det skal äfwen wara et ock samma gräs, som finnes uti Island, hwilket der kallas fjällgräs, och at Isländarne ofta brukas i miswäxt

år, enär ingen Spannemål dem tilföres, at nyttjas och ätas, då det antingen kokas i mjölk til en wälling eller ock bara i watn til en gröt (i): Inbyggarena här i socknen hafwa sig ännu obekant nyttan af detta gräset eller örten, oacktat den samma i alla Apotheque församles och säljes. Twänne **Bärgs-Tullar** äro här i socknen wid stora Landsvägarne, som gå här igenom up åt Norbärg och Dalarne: Den ene är wid Salbo byn på vägen åt Norbärg och den andre wid Sand på vägen, som löper up åt Ny-Krogen och så in i Dalarne. Emellan Sör-Salbo och Stäfre byar äro någre **Jättebackar**: äfwen så uppå Lång-Heden nära wid Kopparbärgs vägen finnes en **Jätte-graf**. Här i socknen är:

1. **Forss Säteri** om 1 Mantal ligger $\frac{1}{4}$ mil väster-norr ifrån Kyrkan straxt wid den förr nämnda Hörende-sjön. Det äger tilräckelig skog och mulbete, samt et godt fiske uti denna Hörende-sjön; men swag åker och äng: Sätran $\frac{1}{8}$ rå och rörs Hemman lyder härunder, samt eljest twänne torp på ägorne. Afledne Capitain och Riddaren Efwerths arfwingar äro ägare härtil. Här ofwan för gården, der Wen-ån rinner ut i Wangs-ån, ligger också **Forss Stångjärns-Hammare** med 2 Härdar, som har blifwit upbygd uti Konung Gustaf Adolphs tid år 1617 och sedermera i Konung Carl den XI:tes tid år 1689 blifwit aldeles bibehållen och stadfästad. Hammarskatten är 1 Skeppund och 10 Lispund: Stångjärnet som här smides, föres landsvägen $4\frac{1}{2}$ mil neder til Wästerås. Den ene Härden här wid Hammaren tilkommer Herr Capitainen Efwerths arfwingar: Frälse-rättigheten der wid är 15 Skeppund: och den andre Härden äges af några Bärgsmän, som bo i Forss-byn här intil. Här är äfwen en **Mjölqwarn**, som går med 3 par stenar såsom ock en **Såg**.

2. **Bjurforss** eller **La-sjö Stångjärns-Hammare** med 2 Härdar är på Frälse-grund belägen längre norr ifrån Kyrkan, $\frac{1}{2}$ mil wid pass ofwan för Forss Stångjärns-Hammare, der sjön La-sjön rinner ut i den förr nämnda Wen-ån. Detta är et gam-

(i) v. H. Landh. Urb. Hiernes Act: Labor. Chym. Tent. VI i Kongl. Wetensk. Acad. Handlingar år 1744 p. 174.

malt verk och blef äfwen i Konung Carl den XI:tes tid år 1689 bibehållit: Drifwes alt med kol af egna skogar och äfwen så til större delen med egit Tackjärn: Stångjärnet föres til Wästerås. Hammarskatten är $18\frac{2}{3}$ Lispund och Frälse-rättigheten är 14 Skeppund. Här är ock en **Sågqwarn**. Denne ägendom tilkommer Herr Bruks-Patron Adolph Ternsten.

3. **Råsshytte Stångjärns-Hammare** med 2 Härdar, en Bärghsmans ägendom, norr ifrån Kyrkan $1\frac{1}{2}$ mil inwid skilnaden med Dalarna belägen och år 1617 på Skatte ägor upbygd. Denne Hammaren afbrann år 1659 tillika med Hyttan, hwilke åter blefwo på nytt upbygde år 1663 och privilegerade. Nu är här äfwen en **Tackjärns-Hytta**. Hammarskat. är 10 Lispund. Stångjärnet föres landswägen til Wästerås, $5\frac{1}{2}$ mil härifrån. Wattu-drägten til detta werket är utur sjön Ljusen.

4. **Hedåkers Stångjärns-Hammare** med 2 Härdar är äfwen et Bärghsmans-werk, upbygdt år 1617 och ligger också norr ut ifrån Kyrkan här i socknen. Hammarskatten är 10 Lispund. Stångjärnet föres til Wästerås.

5. **Sör-Hörende Stångjärns-Hammare** med 2 Härdar är belägen litet mera än $\frac{1}{2}$ mil wäster ut ifrån Kyrkan nedan för Forss förr nämnda Bruk wid Hörende sjön och har sin wattu-drägt utur en liten sjö, Wallsjön kallad. Hammarskatten är 10 Lisp. Stångjärnet föres til Wästerås. Bärghsmän rå äfwen om denna ägendom.

Västerfärnebo kyrka av Erik Törnros 1975:

Västerfärnebo kyrka

Västerfärnebo KYRKA

Historik och vägledning
Erik Törnros

En liten skrift om Västerfärnebo kyrka

Inledning och historik

Västerfärnebo kyrka har tillkommit under två olika byggnadsskeden. Att så är fallet kan man förstå, om man riktar blicken uppåt mot kyrkans valv. Man lägger märke till, att valven i långskeppet, den del av kyrkan, som sträcker sig från koret ner mot orgelläktaren, har upphöjningar, valvribbor, tillkomna för att ge valvet styrka, men också med en dekorativ verkan, förhöjd genom skuggspelet intill dem. Valven i den korsande delen, i utbyggnaderna mot norr och söder, saknar ribbor, är enkla och släta. Man förstår att de murats vid en annan tid än långskeppets valv, vilket också är fallet. Dessa utbyggnader, som gör kyrkan till ett likarmat kors, kom till vid en långt senare tidpunkt än långskeppet, närmare bestämt under 1700-talet, när kyrkan på grund av den ökande befolkningen i socknen började bli för liten. Den äldre delen av kyrkan, den med ribbvalven, är från medeltiden.

Exakta tidpunkten för kyrkans byggande känner man inte till. Troligen byggdes den någon gång under 1200-talet eller möjligen början av 1300-talet. Eftersom kristendomen i dessa bygder började förkunnas redan på 1000-talet, hade det säkert funnits en kyrka också tidigare. Den måste ha varit av trä och låg troligen där den nuvarande kyrkan ligger. Hur den kan ha sett ut kan man endast gissa sig till.

DEN GAMLA KYRKAN

Hur den kyrka såg ut som ersatte den gamla träkyrkan, och som utgör långskeppet i den nuvarande kyrkan, får man en föreställning om genom en bild i Olov Graus "Beskrivning av Västmanland", som gjordes på 1700-talet. Denna enkla teckning är förresten den enda avbildning som finns av den gamla kyrkan, som dock hade detta utseende i bortåt fem hundra år.

Kyrkan var helt och hållet uppförd av gråsten, och hade måtten 35 x 14,5 meter. Väggarna var en och en halv meter tjocka. Långväggarna var något lägre än de nuvarande väggarna. Takfallet var brant och gavelspetsarna därför höga. Yttertaket var troligen spånklätt. Innertaket antages ha varit ett tunnvals av bräder. Namnet tunnvalv betyder att det hade for-

men av en ituskuren tunna. Under senare delen av 1400-talet slogs de tegelvalv, som ännu är bevarade i kyrkans långskepp.

Fönstren var att döma av bilden i Olov Graus beskrivning tämligen små. På östra gaveln fanns tre smala fönster i bredd i en nischformad fördjupning i muren. På den västra gaveln skall ha funnits ett rosettfönster. Någon dörr fanns inte på denna gavel, utan man kom in i kyrkan genom en ingång på södra långsidan, där också ett vapenhus fanns. På bilden ser man att det fanns en sakristia. Den hade ingen ingång utifrån, endast en dörr in mot kyrkan. Varken kyrkan eller sakristian hade några fönster mot norr. Norr var det avskydda väderstrecket, där onda andar troddes bo. Kyrkan hade därför inte den minsta glugg mot detta väderstreck.

Något torn fanns inte. Klockorna hängde i en klockstapel, som stod söder om kyrkan. Den var byggd av sten och hade en hög, spetsig spira. I dess nedre del fanns ett förvaringsrum, där kyrkans skattesäd förvarades.

HÖGTIDLIG INVIGNINGSCEREMONI

Vid invigningen helgades kyrkan åt jungfru Maria. Hur en sådan invigning kunde gå till finns en beskrivning av: "Under avsjungande av en latinsk hymn tågade processionen av präster och klerker med biskopen i spetsen fram mot kyrkans port, på vilken biskopen slog tre dånande slag med sin stav. Dörren öppnades, och mellan led av den knäböjande menigheten skred processionen fram mot koret, medan de välluktande skyarna från svängande rökelsekar steg mot det välvda taket. Då mässan med växelsång och textläsning fortskridit så långt att den egentliga invigningsceremonin kunde börja, tågade den lysande skaran ånyo ner i kyrkan. De klerker, som assisterade biskopen bar därvid ett vigvattensbäcken, ett kärl med helig olja från domkyrkans skattkammare, samt ett fång vigda vaxljus."

I invigningsceremonin ingick flera moment, av vilka kan nämnas, att biskopen stänkte vigvatten på väggarna, att han fäste kors på väggarna till ett antal av tolv, om kyrkan var en apostlakyрка eller tre, om kyrkan var helgad till den heliga treenigheten. Vid vart kors sattes därefter ett brinnande vaxljus. De ställen där korsen anbringats, smordes med den heliga oljan. Invigningen slutade med att biskopen gick av och an och gav välsignelsen över kyrkan och folket.

Invigningskorsen, av vilka man vid kyrkorestaureringen 1934 hittade tre, blev troligen överkalkade i samband med reformationen på 1500-talet, då de påminde om kyrkans katolska förflutna. Dessa invigningskors, som finns på båda sidor om altaret och på väggen mot sakristian, är de enda medeltida målningar som finns i kyrkan, men bidrar i all sin enkelhet till att ge kyrkan det drag av medeltid som den har.

KYRKAN UNDER 1500- OCH 1600-TALEN

Reformationen betydde en stor förändring av gudstjänstlivet. Under den katolska tiden hade gudstjänsten huvudsakligen bestått av mässan, men nu kom predikan in som ett viktigt moment. För att prästen skulle höras och ses av församlingen, då han predikade, behövdes en upphöjd plats i kyrkan.

Till en början synes predikstolen endast ha varit en flyttbar pulpet, men snart fästes den vid den norra kyrkväggen och fick så småningom den nu vanliga utformningen. Under den katolska tiden hade kyrkorna saknat predikstol. Några sittplatser för menigheten fanns i allmänhet inte heller.

Alldeles i början av 1500-talet, medan Sverige ännu var katolskt, begåvades kyrkan med det som allt framgent skulle förbli dess största klenod, altartavlan. Den skänktes av biskopen i Västerås, Otto Svinhuvud. Det dröjde emellertid inte många årtionden förrän kyrkan fick vidkännas en rätt smärtsam åderlåtning.

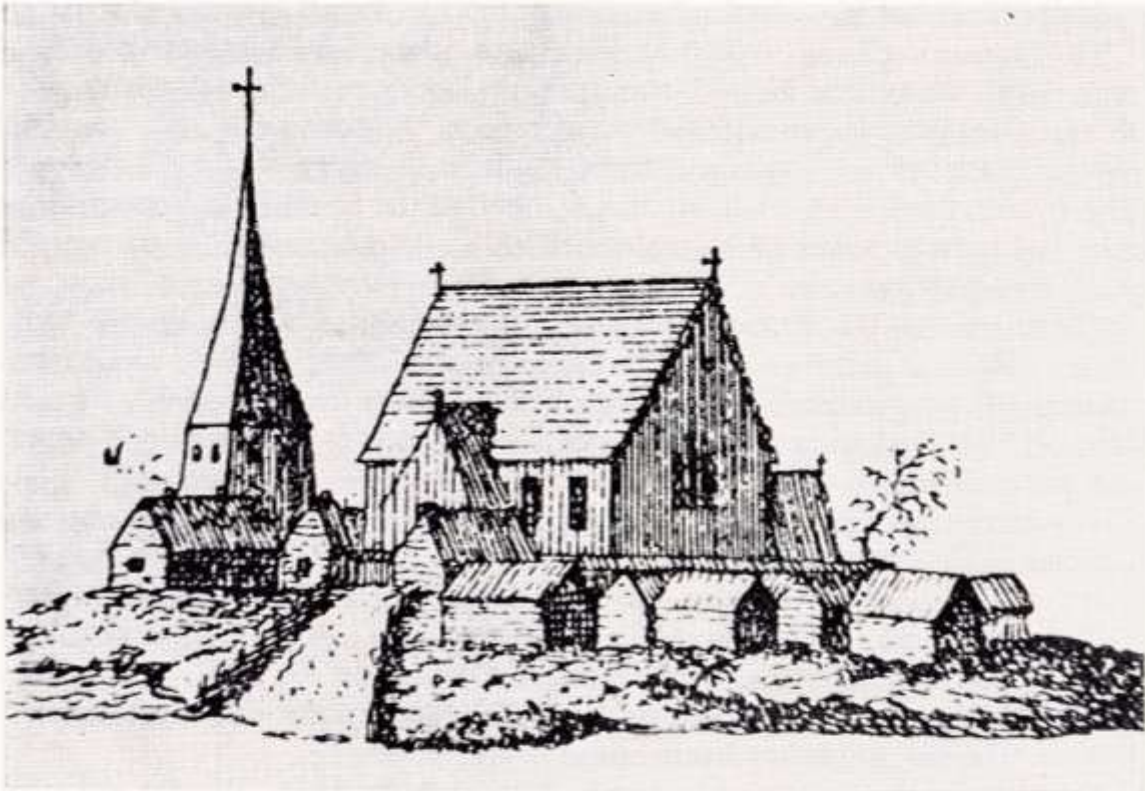
I vår svenska historia läser vi att Gustav Vasa bestämde att varje kyrka i Sverige skulle lämna en klocka till staten tillsammans med helgonskrin och dylikt, som inte längre behövdes i den protestantiska gudstjänsten. En kunglig uppbördsman kom också till Västerfärnebo och beskattade kyrkan på både en kyrkklocka och diverse kyrksilver.

Den äldsta skrift som skildrar kyrkans utseende är det inventarium, som upprättades, då biskop Johannes Rudbeckius förrättade visitation här år 1622. Däri kan man bland annat läsa, att kyrkans golv var av tegel med däri inlagda gravhällar. Ett orgelverk fanns, som betecknades som 'gammalt och ofärdigt'. Protokollet nämner också ett snickarverk vid koret. Det var troligen det skrank, som under medeltiden och även senare avdelade koret, som var prästernas område dit inga andra hade tillträde, från resten av kyrkan, som var avsedd för menigheten. Dopfuntar fanns två, båda huggna i sten, av vilka den ena är bevarad och ännu används. Altarskåpet nämnes som "kosteligt", och Rudbeckius framhåller att man i dess bilder kan följa Jesu historia. Om kyrkbänkar nämns ingenting. Frånvaron av anteckningar i detta mycket noggrant upprättade protokoll kan i detta fall knappast betyda något annat, än att det då inte fanns några bänkar i kyrkan. De bänkar, som följande år 1623 insattes kan då ha varit de första. En predikstol fanns, men den ersattes redan 1633 med en ny.

Fönsterna hade målade glas. Ingen uppvärmningsanordning fanns, vare sig i kyrkan eller sakristian.

KYRKAN BYGGS UT TILL KORSKYRKA UNDER 1700-TALET

Mot slutet av 1600-talet och början av 1700-talet började det bli an-

I Olov Graus beskrivning över Västmanland finns den här teckningen av kyrkan, som den såg ut före 1767.

geläget att få kyrkan utvidgad. Befolkningsökningen gjorde att antalet kyrkobesökare kunde uppgå till åtta-nio hundra, och så många fanns det inte plats för. Trängsel och oordning kunde uppstå. Att kyrkan behövde utvidgas, insåg man, men hur det skulle ske, var man inte på det klara med. Det fanns flera olika förslag att välja mellan utom det som kom till utförande: treskeppig kyrka, förlängning i väster med torn och korskyrka med bibehållen klockstapel.

Vid mitten av 1700-talet, närmare bestämt vid biskopsvisitationen 1755, togs frågan upp av prostén Tillæus, en märklig präst i flera avseenden. Det dröjde emellertid ännu några år, innan arbetet kom igång på allvar. En av orsakerna till dröjsmålet var, att Bergsfjärdingen, dvs. Karbenning, som då hörde till Västerfärnebo, inte var hågad att betala sin andel. Rikets ständer fällde slutligen den salomoniska domen, att karbenningborna skulle slippa betala något till själva kyrkan, men ett bidrag till tornet skulle de ändå lämna.

Som hjälp till de stora kostnaderna beviljades att kollekt skulle få upptagas i rikets samtliga kyrkor. Dessutom medgav domkapitlet två kollekt i stiftets kyrkor.

År 1767 sattes arbetena igång, då man byggde en ny och större sakristia. Året därpå rev man bort murarna på mitten av kyrkans långsidor

Vägledning och beskrivning

DOPFUNTEN

Dopfunten är tillverkad under förra hälften av 1200-talet av gotländsk kalksten. Från Gotland, där den troligen tillverkades av de skickliga stenmästarna i landskapet, kan den vara fraktad på båt hela vägen hit, eftersom Svartån var båtled längre tillbaka. När kyrkan en gång under tidig medeltid invigdes, fanns säkert denna dopfunt där, och genom århundradena har många generationer av västerfärnebobor döpts i dess vatten.

Dopfunten, som tidigare stod vid västra ingången, fick den plats den

Den gamla dopfunten från tidigt tolvhundretal är tillverkad av gotländsk kalksten och troligen härstammar den från någon av de skickliga stenmästarna där.

nu har i samband med kyrkorestaureringen 1934. Då uppfördes också det dopaltare, framför vilket det har sin plats.

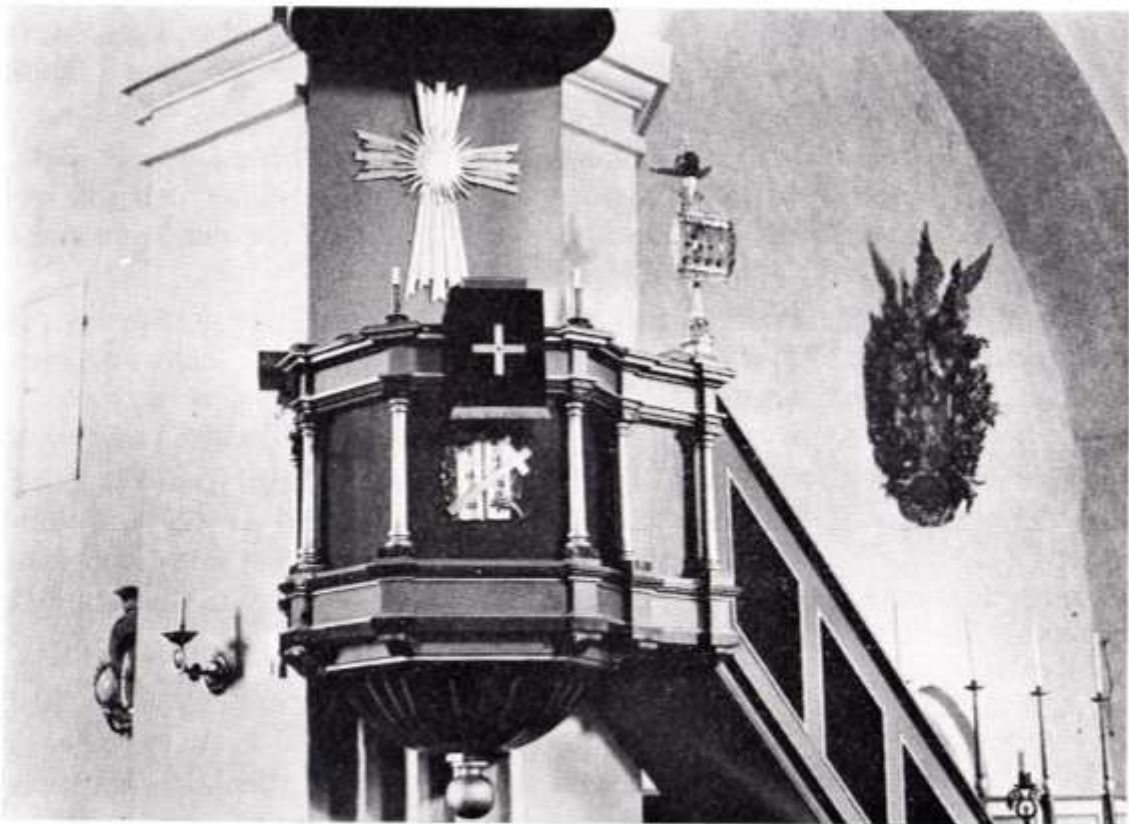
PREDIKSTOLEN

Under den katolska tiden fanns ingen predikstol. Ingen behövdes heller, eftersom någon predikan i vår tids mening inte hölls.

Den första predikstol som finns beskriven, kom till 1633 och säges ha varit "stadig och försedd med grova bilder". Troligen skulle vi numera haft större förståelse för dessa bilder, än man hade då. Denna predikstol gjorde tjänst till år 1825, då den utbyttes mot den nuvarande.

Vid 1934 års restaurering uppsattes det förgyllda solkorset, som är förfärdigat av västerfärnebosnickaren Johan Forsell.

Figuren framtill på predikstolen symboliserar lagens tavlor med tio Guds bud. De fyra timglasen, skänkta av brukspatron Magnus Schenström på Ramnäs, hade tidigare en rent praktisk användning, då de gav prästen upplysning om, hur länge han höll på med sin predikan. För oss är timglasen mera en sinnebild för tidens flykt och av förgängligheten.

Predikstolen med det av snickaren Forsell tillverkade solkorset. Till höger syns epitafiet över Pehr Gyllenhök.

KORMATTAN

Några år efter restaureringen 1934 skänktes kormattan till kyrkan av Lärarinnornas Syförening. Den är komponerad av textilkonstnärinnan Märta Måås Fjetterström och vävd i hennes ateljé i Båstad.

RYAN I SÖDRA KORSARMEN

Ryan skänktes till Västerfärnebo kyrka år 1948 av kvinnorna i Luopioinen, Västerfärnebo sockens fadderort i Finland, som ett tack för den hjälp som lämnades under den svåra tiden efter krigsslutet 1944.

ORGELN

Redan år 1622 fanns orgel i kyrkan, men den beskrevs som "gammal och ofärdig" vid visitationen detta år. Den kan ha varit av medeltida ursprung. I detta sammanhang kan nämnas, att den som vid denna tid hade uppgiften att spela vid gudstjänsterna "för sitt omak att spela uppå positivet" erhöll som avlöning en tunna säd per år.

Detta gamla orgelverk ersattes 1668 med ett helt nytt om 9 stämmor, som byggdes av orgelbyggaren Franz Boll (eller Båldt). I samband med ombyggnaden av kyrkan 1767—70 togs detta orgelverk ned och användes inte mera. Orgeln hade ända till dess haft sin plats på en liten läktare över ingången till sakristian.

Någon ny orgel blev det inte så snart, och när organisten, Esaias Berg, avled 1781, beslöt man att inkomsterna av organistbostället och den organistlön som inte behövde utbetalas, skulle fonderas för det kommande orgelbygget.

I över 30 år fick församlingen klara sig utan orgel i kyrkan. Förslag till ny orgel ingavs år 1786 av en känd orgelbyggare, Olof Schwan, men först år 1804 stod orgeln färdig på den plats där den nuvarande orgeln står. Den nya orgeln var en förnämlig sådan med hela 17 stämmor.

Denna vid 1800-talets början byggda orgel gjorde tjänst fram till slutet av århundradet, då den ersattes med en helt ny, byggd av G. A. Setterqvist år 1891. I samband med kyrkorestaureringen 1934 blev den ombyggd och utökad av A. Magnusson, Göteborg, och omfattar nu 21 stämmor, fördelade på två manualer och pedal.

EPITAFIET ÖVER PORTEN TILL SAKRISTIAN

Epitafiet är uppsatt till minne av rådman Pehr Gyllenhöök på Fors säteri, numera kallat Hörnsjöfors. Han var son till borgmästaren i Östhammar och hette ursprungligen Pehr Larsson Höök. Efter studier i Uppsala och Stockholm, där han lärde bokhålleri, kom han i tjänst hos Ebba

Brahe som inspektor och tillsyningsman över hennes gårdar i Bergslagen. Sedan hon och hennes släkt ruinerats genom Karl XI:s reduktion, inköpte Höök flera av dessa gårdar och bosatte sig på Fors i Västerfärnebo.

Då Karl XI genomförde indelningsverket, skulle Höök enligt traditionen ha ställt ett hundra fullrustade ryttare till konungens förfogande. I gengäld blev han adlad och fick namnet Gyllenhök. Till kyrkan skänkte han en nattvardskalk och en svart mässhake. Lagmannen dog år 1700 och begravdes under koret i Västerfärnebo kyrka. Över graven sattes ett epitafium med hans vapensköld, en gyllene hök över två silverströmmar. Det placerades vid restaureringen 1934 över dörren till sakristian.

*De vise
männens
hyllning.
Detalj från
altartavlan.*

ALTARSKÅPET

Altarskåpet är tillverkat i Antwerpen vid medeltidens slut av anonyma mästare. Figurerna, som är skurna av trä, föreställer:

Nedre raden från vänster: Bebådelsen, Marias besök hos Elisabet, Her-

En detaljbild av den förnämliga altartavlan. "Herdarnas tillbedjan". Det har tidigare också funnits en krubba med Jesusbarnet med i skulpturgruppen. Det syns att en del av figurerna tittar på något nedtill. Detta gäller särskilt herden längst till vänster och jungfru Maria. Det de ser på är den försvunna krubban, som stod framför ängeln i nedre vänstra hörnet.

darnas tillbedjan, De vise männens hyllning, Jesus frambäres i templet, och Flykten till Egypten.

Övre raden från vänster: Jesus bär sitt kors, Korsfästelsen och Uppståndelsen.

Dörrarna, de s. k. flyglarna, är på båda sidor beprydda med utomordentligt väl bibehållna målningar. När skåpet är öppet ser man följande bilder:

Flyglarna till vänster: Upptill, Getsemane och nedtill, Jesus gripes och Jesus inför Kaifas.

Flyglarna till höger: Upptill, Jesus och Thomas efter uppståndelsen. Nedtill, Himmelfärden och Pingstundret.

Ända till år 1840 hade altartavlan sin plats över altaret, men sedan korfönstret detta år upptagits till likhet med de övriga, sattes den upp på väggen ovanför dörren till sakristian. En ny altarprydnad anskaffades, ett mer än manshögt kors med törnekrans och svetteduk samt änglar kring dess fot. Kring fönsternischen målades ett draperi. Vid restaureringen 1891 sattes altartavlan tillbaka på sin plats över altaret, sedan den hade renoverats och figurerna helförgyllts för 1 000 kronor.

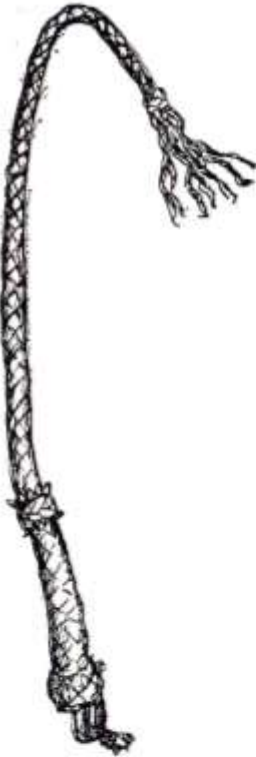
Vid restaureringen 1934 avlägsnades förgyllningen delvis och figurerna återfick sina ursprungliga färger. Korset som stått över altaret under åren 1840—91 har man förgäves sökt efter. Troligen har det blivit sönderhugget och uppbränt. Ett av de änglahuvud som omgett detsamma finns på Nordiska Muscet.

DET MÅLADE FÖNSTRET ÖVER ALTARET

Målningen, som är komponerad av arkitekten Einar Lundberg, föreställer det himmelska Jerusalem, uppbyggt kring en kyrka, vilken man igenkänner som Västerfärnebo kyrka. Över staden sänker sig strålarna från det gudomliga ögat. Stjärnor och planeter ger intryck av rymd och oändlighet.

PORTRÄTT OCH ANDRA TAVLOR

När man kommer in i kyrkan genom västra ingången, har man på väggen till vänster två tavlor med namnen på de kyrkoherdar, pastorer och komministrar, som genom tiderna verkat i Västerfärnebo. En av de märkligaste av dem alla var Magnus Olai Asteropherus (1615—1647). Han har på senare tid blivit uppmärksammas, då han var den förste i vårt land, som skrev skådespel om profana (icke kyrkliga) ämnen. Han var högt lärd och hade även studerat medicin oich örtekunskap. Till

prästgården kom därför både medicine studerande, som prästen undervisade, och patienter. Asteropherus' efterträdare, Nils Prytz (1648—1689), är den mest namnkunnige av alla präster från tidigare århundraden. För att få lugn och ordning i kyrkan under gudstjänsterna tillgrip han hårda metoder. Den som uppträdde störande leddes in i sakristian, där han bestraffades med en piska. Piskan finns fortfarande kvar i sakristian. Porträttet av Nils Prytz hänger i norra korsarmen mitt emot dopaltaret. Det andra porträttet (till vänster) föreställer kyrkoherden Johan Tillæus (1754—1769). Det var under hans tid som den stora utbyggnaden av kyrkan sattes igång.

Angående porträtten i sakristian kan nämnas att Petrus Cristernin (över porten in till kyrkan) var måå åt prosten Prytz, som han också efterträdde. Anna Elvius (porträttet intill) var hans maka. På samma vägg hänger också porträttet av kyrkoherden och prosten Gustaf Alfred Westholm (1876—1904) och lagmannen Björkenstam på Fors.

På motsatta väggen finns en förstoring av Olov Graus teckning av kyrkan, ett porträtt av en okänd prästman, möjligen kyrkoherde Mallmin (1814—1840) samt en bild av en madonna från 1480-talet, som tidigare stått i Västerfärnebo kyrka.

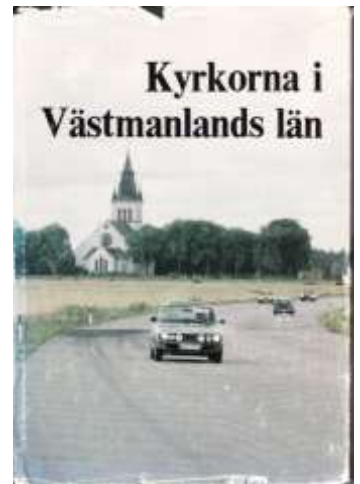
De målade fönstren kom till vid restaureringen 1934 och är komponerade av konstnären Gunnar Torhamn.

LJUSKRONORNA

Den största ljuskronan, den som hänger i kyrkans mitt, är från 1771. Kyrkan i dess nya skick var just färdig, och fram till den glädjedag, då församlingen fick fira sin första gudstjänst i det utvidgade och ombyggda templet, låg mången försakelse och uppoffring. Även de yngre inom församlingen ville ge sitt bidrag, och därför sammansköt dess ungdom och nygifta medel till inköp av den stora ljuskronan.

Ljuskronan i koret är skänkt av Magnus Nikolaus Prytz och kom på sin plats 1689. Den krona som hänger över södra läktaren kom till kyrkan 1855 och är en gåva av Kristina Larsdotter och Olov Eriksson från Ålbo.

Kyrkorna i Västmanlands län,
utgiven av Västmanlands Nyheter 1982:

VÄSTERFÄRNEBO KYRKA

Klockarens avlöning en tunna säd för "sitt omak att spela"

På sommaren uppfattar man Västerfärnebo som en kompakt lummighet, där den vit- och gulrappade kyrkan gör ett behagligt avbrott i den intensiva grönskan.

Kyrkan är en s k korskyrka, vars grundplan är ett grekiskt kors (alla korsarmar lika långa). I mitten står det kraftiga tornet med huv av ärgig koppar. Nedanfö, utmed kyrkväggarna växer höga tujaträd, vilka liksom vakt-

poster i mörkgröna uniformer vill värna om kyrkan.

Det vackra templet är byggt i början av 1300 — möjligen i slutet av 1200-talet. Präst och pastorsexpedition finns på platsen, och i pastoratet ingår även Fläckebo och Karbennings församlingar.

Stilenlighet

Kyrkan är av sten, och från början var den enskeppig med en längd av 35 meter och en bredd av 14,5 och en bit från västra gaveln fanns en klockstapel. Genom ökat invånarantal beslöts efter en biskopsvisitation 1755, att kyrkan skulle utökas. Arbetet kom igång 1767, och man byggde då en större sakristia. Redan följande år rev man håll i norra och södra murarna och byggde korsarmarna, samtidigt sänktes den branta takresningen i långhuset och fönstren förstörades.

Grunden till korsarmarna hade lagts redan 1759. Dröjsmålet med uppförandet lär ha berott på, att Karbenningsborna ej var hågade att ekonomiskt stödja bygget. De hade ju själva en rätt förfallen kyrka på den tiden.

Vid förstoring av fönstren tog man tyvärr inte reda på de gamla glasmålningarna. 1769 murades tornet, och virket från den gamla klockstapeln fick utgöra stommen i tornspiran, som blev färdig 1770. Klockorna uppsattes, och en bror till uppfinnaren Kristoffer Polhem skänkte pengar till tornuret, som var gjort på Stjärnsund i Dalarna.

Den vackra och välbevarade paradisfunten är från sent 1200-tal och placerad i koret.

Paradisfunt från 1200-tal

De kraftiga halvpelarna, som bär upp långhusets stjärnvalv, har dämpade färger — liksom all övrig inredning. Korsarmarna har kryssvalv, och ovanpå södra korsarmen finns sedan 1804 en läktare för ca 200 personer. Ett dopaltare är inrett i södra korsarmen, men den vackra och välbevarade paradisfunten från sent 1200-tal är nu flyttad till koret. Paradisfuntar från 1200-talet är sällsynta.

Altare och predikstol tillkom 1834, och på det murade altaret lade man nu det gamla altarets kalkstensskiva, som en längre tid legat som trappsten vid en

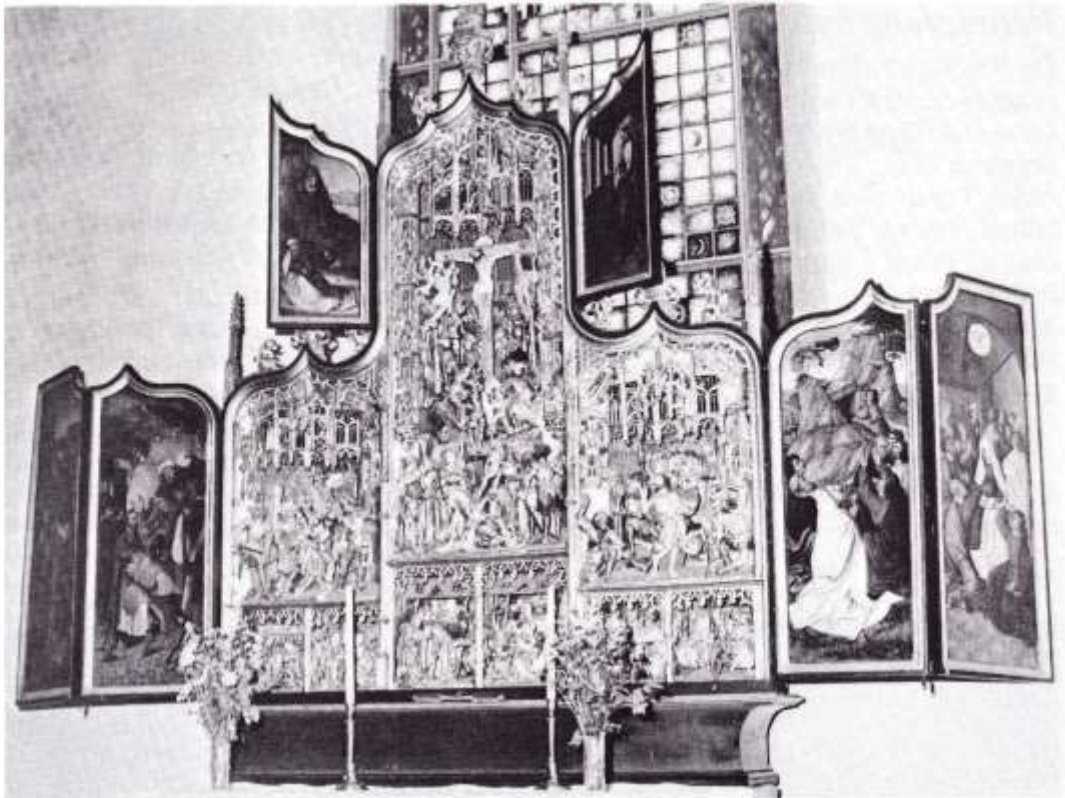
av kyrkans dörrar. Predikstolen är en typisk produkt av den tidens snickarutsmäckning. Lagens tavlor och ett kors pryder framsidan.

Ett vackert och förgyllt solkors, tillverkat av västerfärnebosnickaren Johan Forsell, är predikstolens dominerande prydnad. Det tillkom 1934.

Kyrkans förnämligaste prydnad är det medeltida altarskåpet, skapat av okända mästare i Antwerpen.

Ovanför altaret finns en glasmålning föreställande den himmelska staden, komponerad av arkitekt Einar Lundberg. Södra korväggens glasfönster är komponerat av Gunnar Torhamn.

Ett av stiftets märkligaste altarskåp finns i Västerfärnebo kyrka och tillverkat i Antwerpen.

Detaljbilder från julmotivet. T.v. födelsen, Josef, Maria och herdarna står fromt vända mot den plats på golvet där Barnet legat — utlånat och försvunnet. T.h. Heliga tre konungars tillbedjan.

Inget kyrksilver före 1600

Som fallet är med de flesta kyrkor, har Gustav Vasa varit även här. Av det silver som finns, är det mesta från 1600-talet. Rådman Per Gyllenhök, vilkens epitafium sitter i koret, skänkte på sin tid bl a en kalk och några ljusstakar. Men även andra gåvor har kyrkan fått ta emot. I stort sett kan man säga, att kyrkan är väl rustad med både silver och textilier. En röd mässhaka från 1666 är välbehållen, liksom en 100 år yngre mässhake. Även uppsättningen av antependier, kalkdukar och altarringar är riklig.

Riklig är även innehavet av ljusredskap. År 1934 fick kyrkan 11 stora ljusplåtar i modernt snitt. Dessutom finns en del äldre ljushållare och lampetter. Den stora ljuskronan är från 1771 och tillfördes kyrkan efter ombyggnaden. Kostnaderna täcktes genom gåvor från församlingen. Ljuskronan i koret är från 1689 och är en gåva av kyrkoherden Pryts. Kronan ovanför södra läktaren är från 1855 och skänkt av Kristina Larsdotter och Olov Eriksson från Ålbo.

En tunna säd avlöning för klockare

Det gamla orgelverket från 1622 ersattes av ett nytt 1868. Orgeln hade då sin plats på en liten läktare (gapskullen) över ingången till sakristian. Klockaren fick en tunna säd per år för "sitt omak att spela uppå positivet". När den gamle organisten, Esias Berg, avled 1781, anställdes ingen ny organist på 30 år, och insparad avlöning fonderades för ett nytt orgelbygge.

1804 kom nästa orgel, vilken räckte till 1891, då man fick en Zetterqvist-orgel. Denna utökades 1934 av A Magnusson, Göteborg och omfattar 21 stämmor fördelade på två manualer och pedal.

Själva orgelfasaden är den gamla och har, liksom nummertavlorna i norra korsarmen, bysantinsk prägel.

Övriga inventarier

I sakristian finns porträtt av några präster, och även i norra korsarmen finns två oljemålningar av präster, och inom glas och ram finns på västra väggen i långhuset en förteckning över kyrkans prästerskap sedan 1300-talet.

Ett par mäktiga gravhällar av järn kläder väggarna, samt i södra korsarmen finns en rya som är en gåva från Finland. Kormattan är komponerad av Märta Måås Fjetterström och skänkt av Lärarinnornas Syförening.

Klockorna är tre till antalet. Storklockan är från 1681 och blev omgjuten sista gången 1891. Den har en omfattande text. Mellanklockan är från 1726, och lillklockan är omgjuten 1753; när den ursprungligen göts vet man inte. Den har texten: Soli Deo Gloria, som på svenska betyder: Gud allena äran.

En intressant och vacker kyrka i en naturskön bygd. Gudstjänst hålles söndag och helgdagar kl 11.

Bonzo Berggren

Predikstolen tillkom 1834 och är en typisk produkt av den tiden.

Sven Lannergård, *Västerfärnebo kyrka*, 1986:

VÄSTERFÄRNEBO KYRKA

Sven Lannergård

VÄSTERFÄRNEBO FÖRSAMLING

Västerfärnebo socken har på olika sätt präglats av att vara både ett gränsområde och en förbindelselänk med det norrut belägna landskapet Dalarna. I äldre tid räknades detta som ett avskilt Dala hundare, nästan en utmark till landskapet Västmanland. Genom Färnebo gick en av de viktigaste farlederna mot norr med Norbergs Bergslag, Hedemora och Kopparberget men var samtidigt allfarväg till Västerås och Mälarbygd i söder.

'Fernebo tingsställe', även kallat Vangsbros härads tingsplats vid Svartån, låg i närheten av det fordom välkända 'Lundsberget' – tings- och kultplats, centrum för såväl religiösa, rättsliga som skattemässiga förrättningar i heden tid. Ett faktum, som säkerligen för många fallit i glömska är dessutom att den nuvarande grannförsamlingen Karbenning (namnet härledes enligt professor H. Ståhl från ett äldre bynamn *Karinaeböning* – Katarinas hyttbyggnad) är ett område, som från äldsta känd tid fram till 1750-talet utgjort västra delen av Färnebo socken, med beteckningen 'Bergs utfjärdning'.

Emellertid blev Färnebo under medeltiden genom livlig handel och samfärdsel mellan den spannmålsproducerade Mälarbygden och det malmrika Bergslaget i norr ett kulturellt centrum med blomstrande ekonomi.

Vägen gick som ett huvudstråk utefter den breda sand- och rullstensåsen från Badelunda och Västerås mot givande malmfyndigheter i Norberg, Garpenberg och Kopparberget över den ödsliga Långheden. Kollevaranser levererades i norr, medan stångjärn och tackjärn från hyttor i Färnebo fyllde fororna mot söder mot utbyte av spannmål på vägen hem tillbaka till de egna byarna.

Färnebo blev sålunda redan i tidig medeltid en burgen bygd med goda förbindelser till stiftsstaderna. Det är anmärkningsvärt, att en av de första kända prästerna i

Färnebo, Halsten Nicolai, lämnar dekanat och kanonikat i Linköping för att erhålla tjänsten i Färnebo. Likaså strävade 100 år senare blivande biskopen i Västerås Otto Svinhufvud, känd senare som donator i gränsocknarna By och Möklinta, att erhålla denna herdetjänst i Färnebo. Troligen var Färnebo en tröskel och fast anknytning till det dåtida, visserligen rika men kanske mer osäkra och i viss mån hotfulla bergs- och skogsbygden Dalarna.

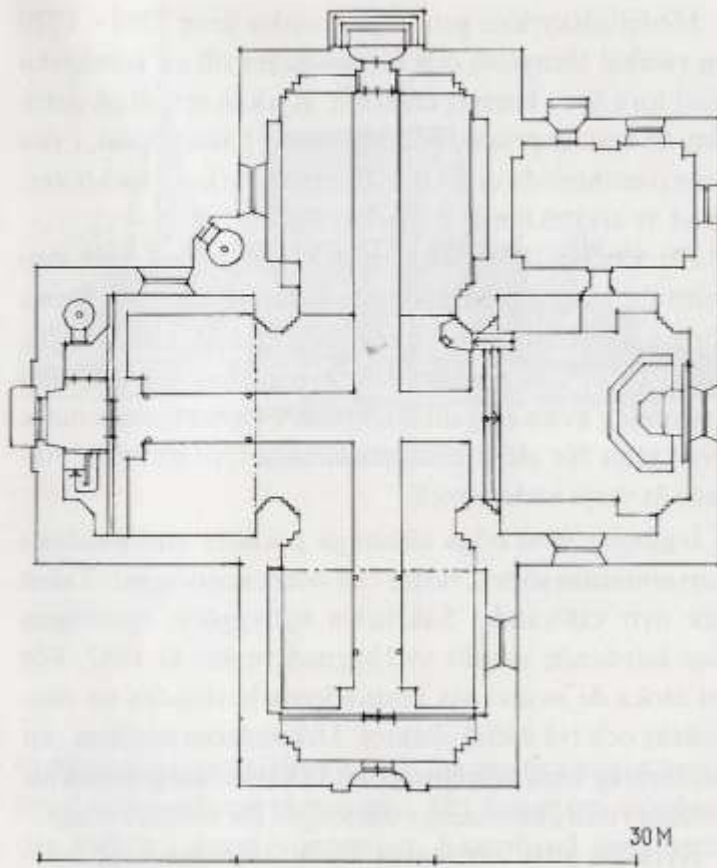
VÄSTERFÄRNEBO KYRKA

BYGGNADSHISTORIA

Den nuvarande kyrkan innehåller murar av den omkring år 1300 resta medeltida gråstenskyrkan. Den kan med hjälp av en teckning utförd av Olof Grau år 1754 dateras till början av 1300-talet. Ett tredelat fönster i koret i öster tyder på denna period.

Den ursprungliga kyrkan bestod av ett rektangulärt långhus byggt av gråsten, som sedan överbyggs av ett trätunnvalv från öst till väst. Några konsekrationsskors från invigningen av detta kyrkorum finns alltjämt bevarade på korväggarna. Nordmuren torde ursprungligen ha varit obruten, utan öppningar eller fönster, ett enligt gammalt synsätt effektivt skydd mot onda makter. Till det yttre kan man bl a av den nämnda 1700-talsbilden förstå, att den varit byggd av gråstensmaterial med tegelmurverk i taksösten, fönster och portaler. De brant stigande gavlarna och det höga tjärstrukna sadeltaket röjer den gotiska byggnadsstilen.

Under en period omkring 1480 förändrades kyrkans innertak. I stället för trätunnvalvet, som revs, uppfördes ett nytt innertak med tre stjärnvalv i 1400-talets mönster. Dessa mäktiga stjärnvalv vila på refflade halvkolonner och ger lyftning och rymd åt kyrkorummet och bevarar en del av medeltidskyrkans arkitektoniska särprägel.

Den medeltida kyrkan
byggdes om till en stor-
slagen korskyrka 1767-
~~1700~~ 1770.

Under 1700-talet konstaterades dock svåra skador i murarna, som bl a krävde lagning med kraftiga järnband i den västra gavelns hörn. Fortsatta åtgärder blev snart högst aktuella. Problemen skärptes och blev vid en visitation 1755 synnerligen allvarligt markerade av kyrkoherden och prosten Johan Tillaeus.

Efter en lång period med olika förslag till lösningar godkändes år 1767 ett ritningsförslag av byggmästare Malmstedt, Stockholm. Denne erhöll även uppdraget att verkställa ombyggnaden. Under byggnadsperioden 1767 – 1769 verkade prosten J. Tillaeus som kyrkoherde i pastoratet. Men det blev hans efterträdare prosten Anders Carlbaum, som fick ansvaret att slutföra detta verk.

*Kyrkans medeltida
Mariabild finns numera i
Statens Historiska
Museum, Stockholm.
Foto SHM, Henrik Hult-
gren 1959.*

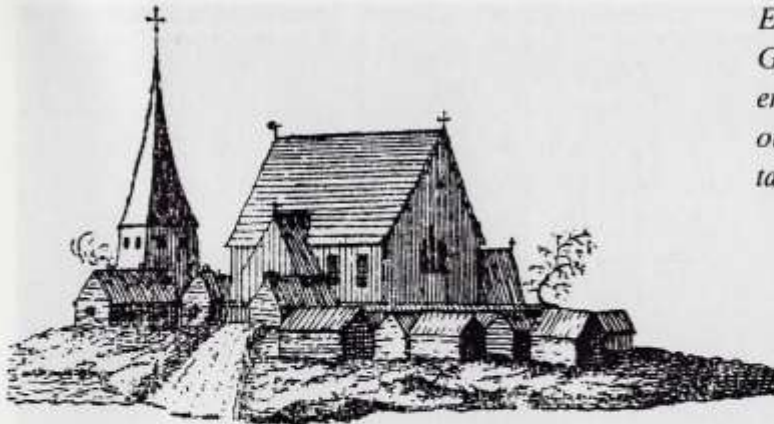
Medeltidskyrkan genomgick under åren 1767 – 1770 en radikal förnyelse och förvandlades till en korskyrka med torn över korsets centrum. Kyrkan erhöll på detta sätt en helt ny prägel med förebilder i Stockholm, i viss mån påminnande om Adolf Fredriks kyrka i Stockholm, ritad av arkitekten C.F Adelcrantz.

Ett kraftigt linjeskönt centraltorn restes över den centrala travén med plats för kyrkans klockor. Dessa fördes över från klockstapeln, vars kraftiga virke utnyttjades i det nya tornet. Tornbyggnaden kröntes som avslutning av en elegant lanternin. I tornet reserverades även plats för ett stjärnsundsor med fyra urtavlor, riktade åt varje väderstreck.

Ingångar med höga stilenliga portaler anordnades i korsarmarnas södra, västra och norra kortväggar. Taket fick nytt utförande. Sakristian nybyggdes, egentligen som inledande avsnitt av byggnadsverket år 1767. För att täcka de avsevärda kostnaderna beviljades en rikskollekt och två stiftskollekter. Urkunderna berättar, att det förelåg vissa svårigheter att få karbenningsborna att delta i den ekonomiska omsorgen för moderkyrkan.

Kyrkans yttre omdaning förde även med sig betydande ändringar i kyrkorummets inredning. En rymlig läktare anordnades i västra koret 1803, delvis motiverad av ökad folkmängd, men med avsikt att den även skulle fungera som orgelläktare. Tidigare hade orgeln haft sin plats på korets norra vägg, i kombination med en körläktare, s k 'gapskulle'. Vid den nya orgelns uppmontering visade sig behovet av bänkplatser icke tillräckligt, varför ytterligare en läktare anordnades i södra korsarmen. Förutom målning och smärre reoveringar har detta kyrkorum bevarats till vår tid.

Två betydande restaureringar har gjorts. Den första ägde rum åren 1890 – 91 under ledning av arkitekt C.F Ekholm. Den fullbordades mitt under kyrkoherde G.A Westholms ämbetsid. Den senaste reoveringen ägde rum år 1934 enligt förslag av arkitekt Einar Lundberg, Stockholm. Det bör nämnas att vid denna sista restaurering höjdes korets golv. Det belades med kalksten, varvid även flyttades två stora järnhällar från lagman Pehr

FÄRNEBO KYRKA.

*En avbildning av Olof
Grau visar kyrkans utse-
ende före den stora
ombyggnaden på 1760-
talet.*

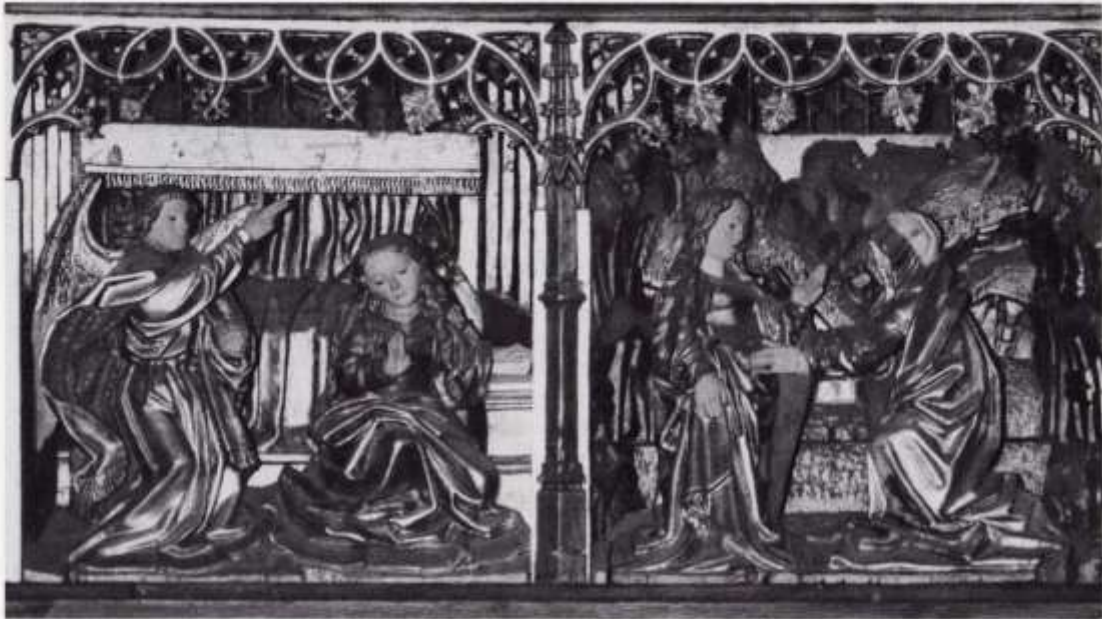
Gyllenhööks gravställe i koret. De restes i västra koret invid södra och norra murarna. Ett dopaltare anordnades vidare i norra korsarmen. I samband med detta installerades även kyrkans nuvarande orgel, levererad av A. Magnussons Orgelbyggeri i Göteborg. Återinvigningen skedde Allhelgonadagen 1934.

Av dopfuntens art, stil och utformning kan med säkerhet noteras, att den härstammar från tiden före den ursprungliga kyrkans tillkomstperiod. Den är av gotländsk kalksten. Cuppan är halvsfärisk och försedd med välformade bågar. Typen kallas musselcuppa. Tillkomsttiden torde vara 1200-talets slut. Till funten överlämnades vid senaste restaurering 1934 som komplement en dopskål i mässing som gåva av komminister Olov Holmberg.

I Västerfärnebo fanns förr en medeltida madonnabild från slutet av 1400-talet. Den har emellertid avyttrats till Historiska Muséet, Stockholm. Liknande åtgärder förekom ofta under 1800-talets senare del, då man rentav vid visitationer föreskrev borttagande av helgon och madonnabilder i ett kanske beklagligt fromhetsnit.

DOPFUNT

TRÄSKULPTUR

ALTARSKÅP

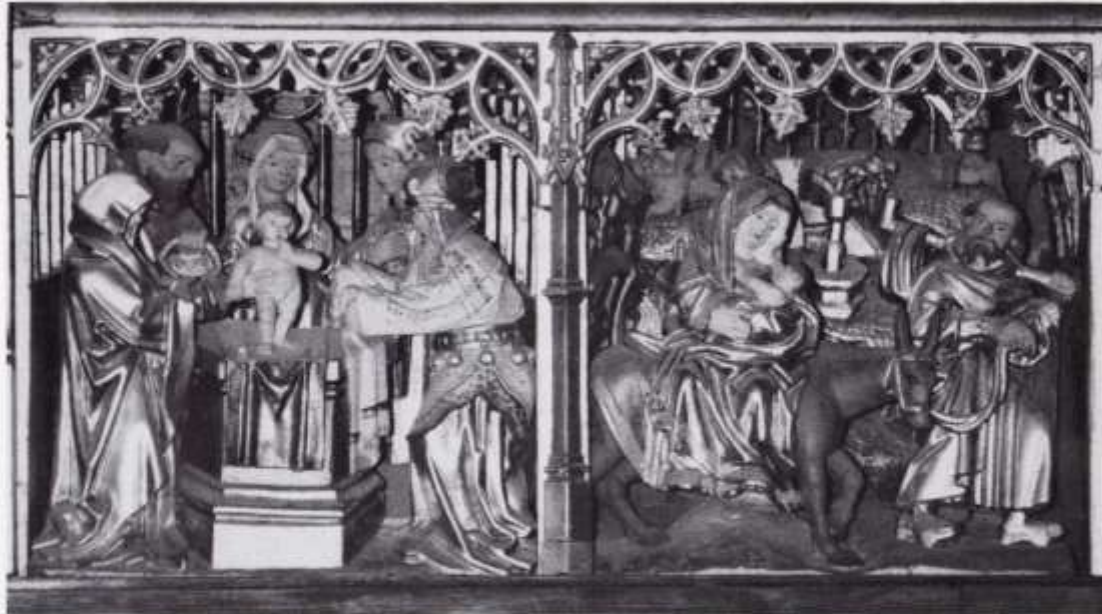
På altaret står kyrkans förnämsta prydnad. Det flamländska altarskåpet, en donation av biskop Otto Svinhufvud, vilkens vapensköld tidigare funnits målad på skåpet, förmodligen på dess predella eller sockel. Skåpet är utfört i Antwerpen. Stadens hallstämpel, en utspärrad hand, finns på skåpet. Detaljkompositionen överensstämmer ikonografiskt med andra Antwerpenskåp. Detta mysterieskåp torde ha gjorts omkring 1510, möjligen på Jan de Molders ateljé.

Mittpartiet, *corpus* innehåller ett 50-tal gestalter skulpterade i ek. Denna del kan helt stängas av flyglar eller dörrar, så att skåpets innehåll och budskap kan växla och anpassas till kyrkoårets både tider och högtider. På Västerfärneboskåpets flyglars yttersida åskådliggöres på ett ovanligt konsekvent och detaljrikt sätt olika frestelser i Jesu liv. Här möter kärvt och dramatiskt djävulens försök att bringa Jesus på fall. Läser vi bilderna från vänster möter vi Jesus direkt efter dopet, frestelsen i öknen att förvandla stenar till bröd, situationen i Getsemane vid fånglandet, frestelsen att fly eller vinna all världens härlighet eller den lockande inviten att fresta Gud genom att kasta sig ut från tempelmuren utan att bli skadad. Samtidigt ser man i en vision två änglar redo att skydda och bära Honom. Även bönestunden i Getsemane och Tomas tvivel förtätar den laddade frestelseskampen.

Denna utomordentligt väl sammanhållna, utsökt pregnanta bild av frestelsens förrädiska möjligheter måste i sina försåtliga gula färger och hotfullt tecknade hornbeprydda frestarebilder verka absolut avskräckande. Detta sceneri framstår i sin åskådlighet som en vältalig medeltida bildpredikan. Det helt öppna altarskåpet, har en del märkliga och ovanliga detaljer. Här möter vi främst kombinationen av Jesus som Glädjens och Livets Mästare och samtidigt den Lidande och Försonande Kär-

*Scener från altarskåpet,
bebådelsen och Marias
och Elisabeths möte.*

lekens Herre, Hans liv och död. En rad scener med mindre skulpturer i den nedersta sektionen låter oss dröja vid Bebådelsen, mötet mellan Maria och Elisabeth, Krubban i Betlehem, de vise människens tillbedjan, Jesu omskärelse och frambärandet i templet.

I skåpets centrum framställs Korsfästelsen, inramad i en mästerlig framställning av katolska sakrament, egentligen sju, men genom dubblering av ett (bikten) vinner framställningen konstnärlig balans och symmetri med två rader, lodrätt på ömse sidor av Korsfästelsen och framstår här som en utstrålning av Jesu sista vilja.

Denna centrala bild av Korsfästelsen och dess innebörd förbereds i vänstra delen av *corpus* med fånglandet av Jesus i Getsemane, förhöret inför Pontius Pilatus, som försöker bevisa sin oskuld inför domen genom att två sina händer, korsbärandet samt till höger efter Korsfästelsen en stegring av den stora Segern och Glädjen i Uppståndelsen, Himmelsfärden och Pingstundret med det kristna budskapets slutmaning: 'Gå ut i all världen...'

Två av dessa centrala bilder av Kristus, nämligen korsbärandet och uppståndelsen har förstärkts i sitt innehåll genom två miniatyrer med syftning på vad de båda kompositionerna har som huvudbudskap. Under korset markeras den dramatiska effekten av en skulpterad bildmedaljong till vänster *Gisslandet* av Jesus och till höger *Törnekrönandet* av Honom. Uppståndelse temat markeras även genom en miniatyr, där Marias från Magdala möte med Herren levandegör Jesu ord: 'Rör mig inte', samt en bild där Jesus uppenbarar sig för den bedjande Maria, något av förbönens under, som återklingat i kristenheten: Bed för oss...

*Scener från altarskåpet,
frambärandet i templet
och flykten till Egypten.*

PREDIKSTOL

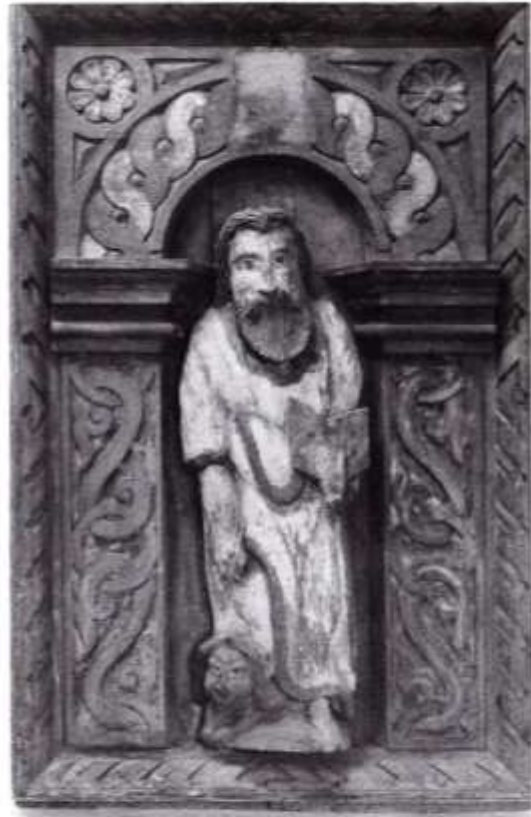
Den äldsta predikstolen, som noterats i kyrkans inventarier, utfördes åren 1633 – 34 och säges i beskrivningen ha varit 'stadig och försedd med grova bilder'. Denna predikstol fungerade fram till år 1825, då en ny sådan enligt godkänd ritning av Överintendentsämbetet utfördes av snickare Milenius, Kumla. Den var målad i marmorfärg med äkta förgyllning. Som symbolisk prydnad på dess framsida markeras i bild väsentliga delar av en kristen predikans syfte och innebörd med skulpturer av Lagens tavlor, Korset som kärlekens och försoningens tecken, Fridens palm och Segerkransen som ett slutmål för en kristens möda och förhoppning under evighetsvandringen. – Vid restaureringen 1934 uppsattes över predikstolen ett strålände solkors för att accentuera förkunnelsens innersta glada inriktning på tacksamhet, ljus och glädje. Verket har utförts av hemsockensnickaren Johan Forsell. På predikstolen finns ett timglas med fyra behållare, skänkt 1772 av brukspatron Magnus Schenström. Det har en praktisk-symbolisk betydelse: att markera predikans längd men därjämte tidens flykt mot den gräns, där evigheten möter vårt jordeliv.

ORGEL

Kyrkans äldsta kända orgel, antecknad i ett visitationsprotokoll av biskop Johannes Rudbeckius, presenterades som 'gammal och oferdig'. Den renoverades 1630 och utökades därvid med ett positiv om fyra stämmor.

Emellertid var denna orgel snart mogen för utbyte – redan år 1668. Den nya orgeln byggdes av orgelbyggaren Franz Boll och försågs med nio stämmor. Redan år 1702 utökades den till 14 stämmor. I samband med kyrkans stora ombyggnad och därmed många förändringar flyttades den bort från sin plats i koret år 1765. Sedan följde en märkligt lång period fram till år 1803, då präst, kantor och församling fick klara sig utan instrument.

Ett förnämligt förslag till ny orgel erhöll församlingen 1786 genom den riksbekante, mycket uppskattade och utnyttjade orgelbyggaren och direktören Olof Schwan i Stockholm. Montering och uppsättning dröjde ända fram till år 1803. Kostnaden för denna orgel, som var

försedd med 15 hela och två halva stämmor, uppgick till 2.400 Riksdaler.

Emellertid ersattes denna, säkert mycket förnämliga orgel, år 1891 av ett nytt orgelverk, utfört av G.A Zetterqvist. 1934 skedde ännu en ombyggnad genom orgelfirma A. Magnusson, Göteborg. Det blev nuvarande kyrkorgel med 21 stämmor fördelade på två manualer och en pedal.

Kyrkan äger en dopskål i silver på fyra blom- och kul-försedda fötter förfärdigad 1785 av Gustaf Elfström, Sala. Den donerades till minne av bergsrådet L.P Söderhielm på Ängelsberg till 'Wästra Fernebo körka'.

Kyrkans äldsta *kalk och patén* tillverkades år 1707 av R. Wittkopf. Den donerades av häradshövdingen lagman Pehr Gyllenhök, död 11/8 1706. För stor välvilja mot församlingen fick han sin sista vila i kyrkans kor, där

I Statens Historiska Museum finns sex sidostycken till den gamla predikstolen, gjord av den s k Fläckeboomästaren. Foto ATA, Stockholm.

SILVER

hans epitafium även är uppsatt. Den donerade kalken krävde emellertid en betydande lagning år 1823. Denna verkställdes av A.E Ahlbom, Västerås. En *oblatask* där både väggar och lock är täckta av drivna blommor och blad, är förfärdigad av J. Nytzel, Stockholm, omkring år 1684.

Vid utförande av en *större vinkanna* år 1732 av Erik Granroth, Sala, utnyttjades bl a en söndrig kalk och patén från 1530-talet. Den hade även en bild av Frälsaren, som numera är fästad på 1732 års vinkanna. Ytterligare en *mindre förgylld kanna* finns bland kyrksilvret från år 1864. Den är tillverkad av O.W Kjellberg, Västerås. Härtill kommer två fullständiga uppsättningar *sockenbudstyg*, omnämnda år 1737. Emellertid krävde även dessa en ofrånkomlig förnyelse och omdaning år 1812, vilket verkställdes av A.E Ahlbom, Västerås. På detta sätt renoverades båda uppsättningarna sockenbudstyg. *Brudkrona* skänktes år 1934 till församlingen av Anna och Axel Hedberg, Stävre. Den var formad och utförd av guldsmed John Lindgren, Sala, i en typ, som starkt påminner om en kungakrona. Tillverkningsår 1924. Ett par gamla unika *silverstakar*, troligen tillverkade i Hamburg från senare delen av 1600-talet uppges ha donerats av lagman Pehr Gyllenhöök på Fors säteri. Här bör ytterligare nämnas två hamrade silverstakar skänkta av Bergs, Hedåkers, Kilbo och Salbo syföreningar första söndagen i advent 1972. Dessutom har två silverbägare från K.G Markströms Guldsmed AB, Uppsala, donerats 1957 av två givare, nämligen Bergs syförening och dåvarande SLKF till Västerfärnebo kyrka.

Det må i detta sammanhang även antecknas de hårda slag, som drabbade alla kyrkor i samband med Gustav Vasas reduktion av medeltida kyrkliga skatter. Denna skattning av kyrkliga dyrbarheter drabbade också Västerfärnebo kyrka. Åren 1531 – 1533 nödgades församlingen till Kungliga Skattkammaren inleverera en förgylld monstrans (heligt kärl för hostian på altaret), en förgylld kalk, en relikgömma, tillsammans 11 lödiga marker, även en medeltida kyrkklocka om fem skeppund och tre lispund.

Korfönstret öster om altaret har i samband med restaurering erhållit en glasmålning, som ger en vision av det himmelska Jerusalem, samlat omkring en kyrka, som lätt kan identifieras som Västerfärnebo kyrka. Kompositionen är utförd av arkitekt Einar Lundberg. – Andra glasmålningar i kyrkan och sakristian har utförts av den kände konstnären Gunnar Torhamn i samband med 1934 års kyrkorenovering. Motiven framställer kända män ur Svenska kyrkans och stiftets personhistoria: Sveriges första missionär, Ansgar, Västmanlands apostel David, ärkebiskop Laurentius Andrae samt västerås-biskopen Johannes Rudbeckius.

Av kyrkans *nio ljuskronor av malm och mässing* är den äldsta placerad i koret. Den är skänkt av prost Nils Prytz år 1689. Kronan är föredd med 10 pipor i varje krans. – Den stora krona, som är placerad mitt i kyrkan under tornet, är en samfällad gåva av socknens ungdom och nygifta. Den är utförd 1771 i Bjurfors av G. Nord-

Kyrkans egen och en gästande kyrkokör i Advent 1985.

LJUSREDSKAP

*Kyrkan har ovanligt
många vinkannor. En är
gjord 1732 av Erik Gran-
roth i Sala.
Foto Norlings, Sala.*

man, försedd med 30 ljus i tre kransar. Närmast i ålder följer två kronor från 1855, den första placerad över orgelläktaren och donerad av kyrkvård Olof Ersson och hans maka Christina Larsdotter, Åhlbo. Ytterligare fyra ljuskronor i vackert utförande finns i kyrkorummets tvärskepp och på södra läktaren. Därjämte en praktfull krona i sakristian. Till detta kommer ett *tjugotal ljusplåtar* i driven och slät mässing på plats runt kyrkans väggar. Halva antalet skänktes vid 1934 års renovering. Vidare

*En av vinkannorna
skänktes 1864. Den är
gjord av Otto Wilhelm
Kjellberg i Västerås.
Foto Norlings, Sala.*

finns tiotalet större och mindre ljusstakar varav två i tenn, de äldsta från 1702 – 1703.

Av den vackra uppsättning av kyrklig skrud, som samlats i församlingskyrkan särskilt under 1900-talet, är det speciellt församlingens olika syföreningar, som genom trogna insatser främjat det värdefulla bestånd, som nu är en hedervärd tillgång till kyrkan. Äldst är två äldre mässhakar från åren 1699 och 1790. Ett kalkkläde från år 1784 tillhör de textila dyrbarheterna. Men i övrigt har

TEXTILIER

PORTRÄTT OCH GRAVMINNEN

genom föreningars och enskildas välvilja innehavet av antependier, mässhakar, dukar och kalkkläden kompletterats till fullständiga liturgiska serier under åren 1931 – 1975. Ett förnämligt alttarbrun inköptes 1948 för en kostnad av 3.000 kronor.

I samband med restaureringen 1934 anskaffades genom Lärarinnornas syförening en kormatta, som komponerats av textilkonstnär Märta Måås Fjetterström och vävts i hennes ateljé i Båstad.

Vidare må även nämnas kollektihåvar i liturgiska färger. Dessa utgör gåvor av Bergs syförening, även detta prov på kyrkliga kvinnors nit och ihärdiga omsorg om den kyrka, som blivit deras goda andliga hem. Bland alla exempel på minnesvärd insats må även nämnas den rya och vängåva, som överlämnats av församlingens fadderort Luopioinen i Finland.

I kyrkan och sakristian finns målningar, som ger oss de yttre dragen av några av de män, som verkat i kyrkans tjänst, några av församlingens herdar, som under livstiden haft omsorg om bygdens andliga väl. Några må nämnas, prosten Nils Prytz, prosten Petrus Christiernin, dennes hustru Anna Elvia, prosten mag. Johan Tillaeus, prosten G.A Westholm samt lagman Björkenstam. Samma motiv av tacksamhet och trohet återspeglas av det minne och epitafium, som placerats över dörren till sakristian i kyrkans kor för hedrande av en man, borgmästareson från Östhammar, vilken kom att bevisa stor kraft och god vilja för församlingens väl – lagman Pehr Gyllenhöök, död 1706. Hans gravhäll har senare flyttats från koret och rests mot väggarna i västra delen av kyrkorummets. Så har även skett med gravhällen över den nitiske och välförtjänte kontraktsprosten Johan Tillaeus, död 24 dec 1769, en kraftfull och dugande herde i socknens tjänst.

Det *tornur* som planerats i samband med kyrkans och kyrktornets nybyggnad, anskaffades under medverkan av brukspatron Lars Polhammar på Fors och beställdes från den kända urverkstaden på Stjernerunds Bruk, grundad av den berömde Christopher Polhem. Tornuret

inpassades i klocktornet år 1786 och fungerade där under nära 200 år fram till 1974. Dess signum, som fanns noterat på uret, var 'St. Sund, A° 1786, N:o 7, C.G.'

Efter denna långa tjänst beslöt församlingen anskaffa samt installera ett nytt tornur den 10 oktober 1974, tillverkat av AB Westerstrand, Töreboda.

Storklockan göts år 1683 men drabbades av olyckan att brista vid en ringning den 19 nov 1791. Följande år blev den omgjuten och förstorad genom rådmän Olof Kjulanter, Örebro, och fick en vikt av 12 skeppund och 13 lispund. Höjd 123 cm. Kostnad 493 Riksdaler. Efter nära 100 år inträffade på nytt ett missöde, som gav anledning till ny omgjutning år 1890 av klockgjutare J.A Beckman, Stockholm. *Mellanklockan* göts i Falun av klockgjutare Eric Näsman. Höjd 118 cm. Den hade en vikt av 10 skeppund. *Lillklockan* blev enligt inskrift på klockan omgjuten 1753 av klockgjutaren i Sala, Isaac Rockman. Runt klockans överkant står texten: *Soli Deo Gloria*, (Gud allena äran).

Dessa klockor har före kyrkans ombyggnad, som tidigare nämnts, haft sin plats i en klockstapel, som stått sydväst om kyrkan. Enligt inventarium 1783 har även funnits en mindre *Sanctusklocka* upphängd i koret. Denna skrift- eller primklocka har emellertid förkommit.

Kyrkogården omgärdades i äldre tid av en bogårdsmur. Denna hade tre stigluckor – i öster, söder och väster. Muren var täckt av ett tjärat spåntak och enligt O. Graus teckning från 1754 synes den ha skapat ett ganska begränsat utrymme för kyrkogården. Emellertid har kyrkogården sedermera utvidgats vid olika tillfällen. Numera leder vackert smidda järngrindar från år 1934 in på denna plats för eftertanke och tacksam hågkomst av framfarna släkten och deras gärning.

Allra sist må Västerfärnebo kyrkas storklocka med sin djupa och manande klang avsluta dessa rader om kyrkans öden under gångna tider, men även och inte minst förmedla dess angelägna kallelse i nutid och framtid – med den hälsning, som är inskriven på klockans malm:

KLOCKOR

KYRKOGRÅRD

'Jag ljuder som en malm, Du bör ha bättre ljud/Din tunga skär och ren bör Herrens lov kungöra/Ditt öra Jesu Ord till hjärtat troget föra/Du eljest bjällra är och malm inför Din Gud.'

LITTERATUR

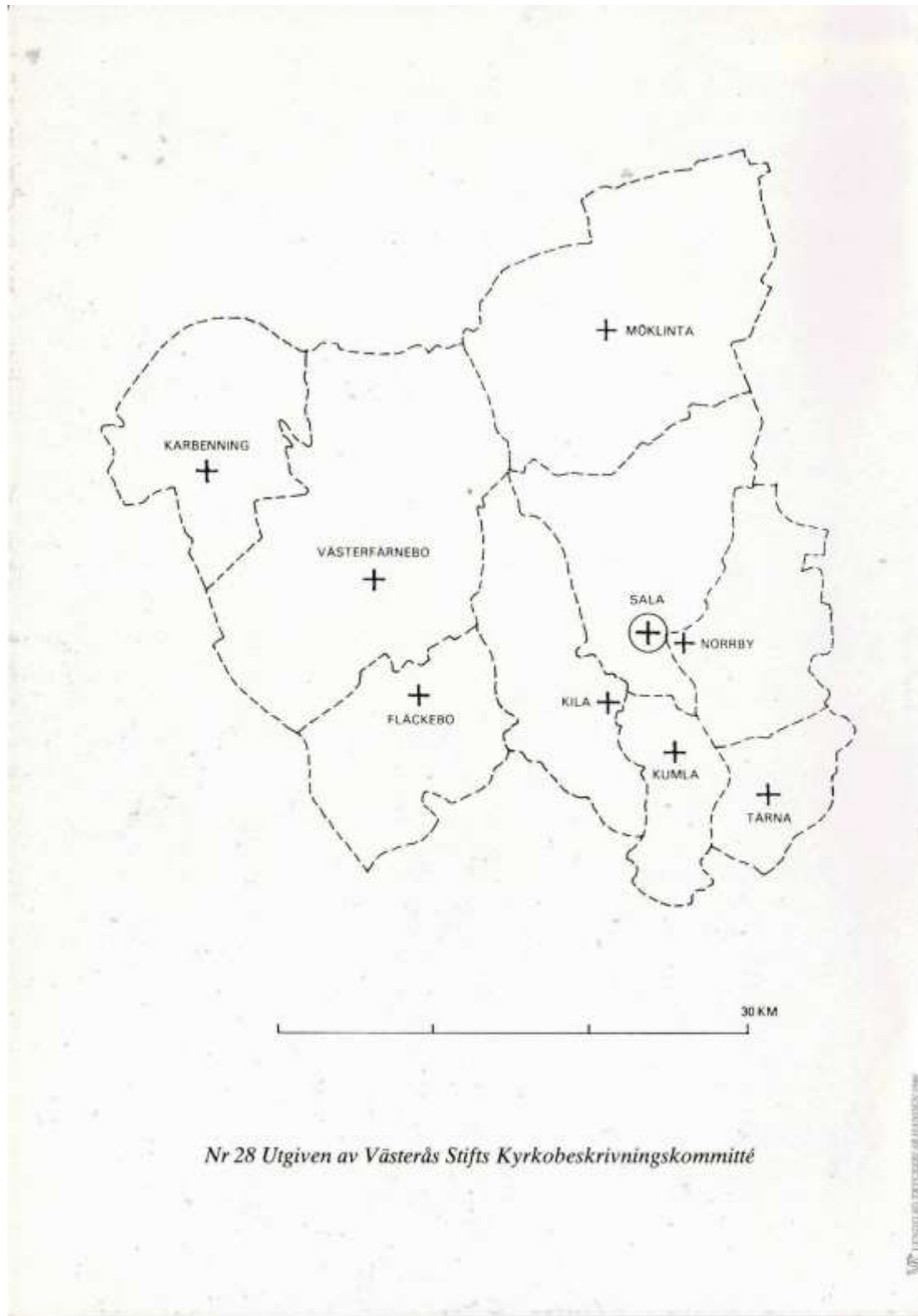
För denna kyrkoberivning har utnyttjats handlingar i Västerfärnebo kyrkoarkiv, Västerfärnebo, Västerås Domkapitels arkiv och Västerås Länsbiblioteks arkiv. För värdefulla upplysningar beträffande ortnamn framför förf. tack till Ortnamnsarkivet i Uppsala. För initierad information angående kyrkans altarskåp och dess ikonografi framför förf. tack till Docent Mereth Lindgren, Riksantikvarieämbetet, Stockholm.

Följande litteratur har bl.a. utnyttjats: G. Ekström, Västerås stifts herdaminne I:2, 1949. Västerfärnebo – en sockenbeskrivning, red. Carl Mangård, 1951. E. Törnros, Västerfärnebo kyrka, 1975. G. Ekström, Kyrksilvret i Västerås stift, Vol. I – V, 1976–1983. O. Grau, Beskrifvning öfver Vestmanland, 1754. C. Périer-D'Iteren, Exkurs om de flandriska altarskåpen, Sveriges kyrkor, Vol. 176, 1970. B. I. Kilström, Flamländska altarskåp i Strängnäs stift, s. 41–52, Till hembygden, 1971. Densamme, Liturgi och ikonografi, Vitterhetsakademiens handlingar, Antikvariska serien 26. F. Hedblom, Gästriklands äldre bebyggelsenamn, 1958. H. Ståhl, Ortnamn i Västmanland, 1985.

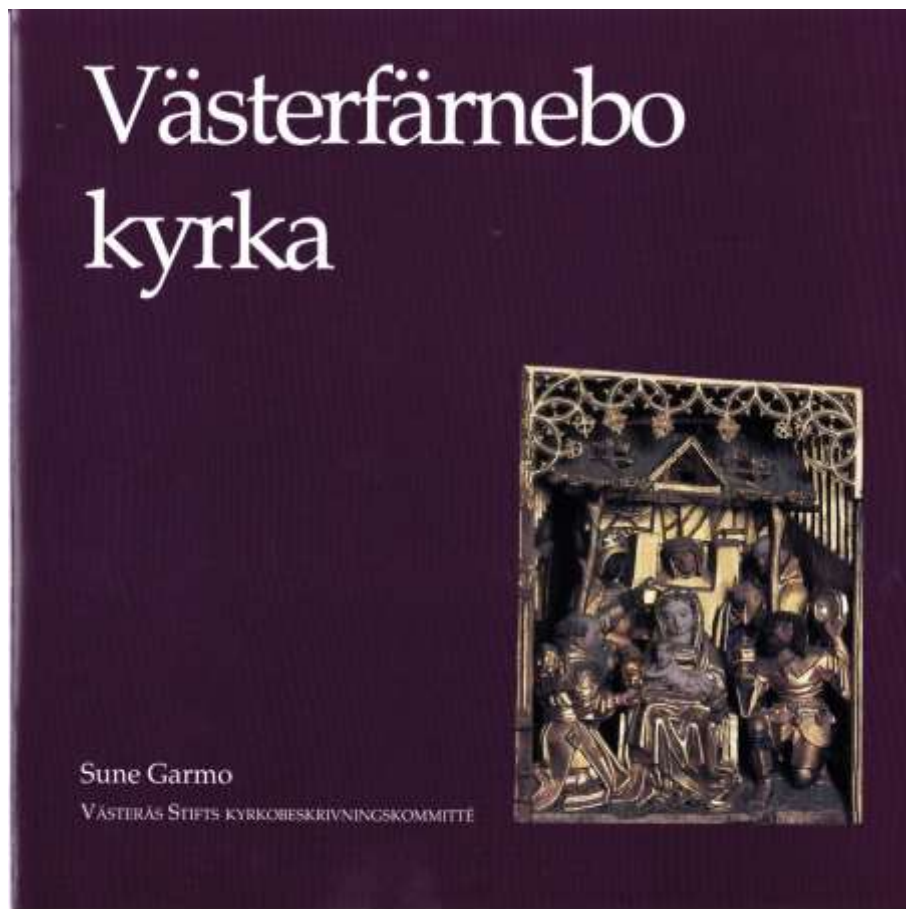
Författare: Sven Lannergård, kontraktsprost em, Sala. Redaktör: Gunnar Redelius, fil dr, arkitekt SAR, Handen. Bilder: Om annat ej angives, redaktören.

I denna serie av kyrkoberivningar har tidigare utgivits 20 nummer, nämligen följande: Lundby kyrka (Gunnar Redelius), Fläckebo kyrka (Gunnar Redelius), Ångö kyrka (Åke Nisbeth), Romfartuna kyrka (Gerd Edgren), Köpings kyrka (Ingalill Pegelow), Irsta kyrka (Anna-Lisa Östberg), Hubbo kyrka (Gunnar Redelius), Kärrbo kyrka (Barbro Flodin), Skultuna kyrka (Ralph Edenheim), Björksta kyrka (Harald Wejryd), Hårakers kyrka (Barbro Flodin), Dingtuna kyrka (Bengt Ingmar Kilström), Norrbärke kyrka (Hakon Ahlberg), Rytterne kyrka (Carl Gustaf Sandberg), Lillhärads kyrka (Bengt Ingmar Kilström), Lindesbergs kyrka (Bonzo Berggren), Stora Kopparbergs kyrka (Gunnar Redelius), Ludvika kyrka (Gunnar Redelius), Tillberga kyrka (Gunnar Redelius), Kungsåra kyrka (Gunnar Redelius).

21. Västerås Barkarö kyrka (Bengt Ingmar Kilström), 22. Badelunda kyrka (Bonzo Berggren), 23. Vika kyrka (Bengt Ingmar Kilström), 24. Rättviks kyrka (Sune Garmo), 25. Tortuna kyrka (Bengt Ingmar Kilström), 26. Tärna kyrka (Bengt Ingmar Kilström), 27. Skerike kyrka (Bengt Ingmar Kilström).

Sune Garmo, *Västerfärnebo kyrka*, Västerås stifts kyrkoberskrivningskommitté 1999:

Västerfärnebo kyrka

Våren 1936 påträffades under röjningsarbeten i den då rivna arrendatorsbyggnaden vid Västerfärnebo prästgård resterna av en runsten. Rester av en runsten hade också hittats på 1880-talet. Kanske rör det sig om delar till en och samma runsten? Av huggningsteknik, runformer och ornamentik har forskningen slutit sig till att stenen är ett verk av den västmanländske runmästaren *Litti*. Stenens enda läsbara ord "fader" gör det sannolikt att runstenen har varit ett minnesmärke över resarens fader. Utöver texten finns på stenen ett kors och därunder ett ristat djur. Sannolikt är stenen tillverkad vid mitten av 1000-talet.

Runstenens kors visar att stenen har ett samband med kristningsprocessen i det som senare blev Västerfärnebo församling. Kanske markerar korset en kristen del av ett äldre gravfält, innan någon kyrkogård fanns. Inte långt från platsen, där stenen en gång stått, reser sig över slätten det berg i dagen, som i äldre handlingar kallas *Lundberget*. Namnet antyder att här kan en gång ha legat en offerlund. Här var bygdens gemensamma samlingsplats och det var här, som i sinom tid en första liten kyrka byggdes. Säkerligen var den en enkel byggnad av trä. Kristen sed hade slagit rot och så småningom började lagfäst kyrklig ordning också att gälla.

Det enkla trähuset smyckades och utrustades med mässkläder och kyrksilver. Från Västerås kom biskopen med sitt följe för att upphöja det nya huset till en byggnad av ett helt annorlunda slag, där människorna i mässan mötte ett häpnadsväckande skådespel av ljus, dofter, dräkter, färger och sång. Här var den himmelska närvaron påtaglig.

Tidigt blev Färnebo genom livlig handel och samfärdsel mellan den spannmålsproducerande Mälarbygden och det malmrika Bergslaget i norr ett kulturellt centrum med blomstrande ekonomi. Mot den bakgrunden är det inte att förvåna, att träkyrkan snart var mogen att ersättas av en stenkyrka. Den gamla träkyrkan hade blivit alldeles för liten och oansenlig. Därför blev det kring sekelskiftet 1300 aktuellt att göra som Västmannalagens kyrkobalk säger: "Nu vilja kristna män hålla Kristi bud och bygga ny kyrka".

Madonnan med barnet, sengotiskt arbete från 1500-talets början. Skänkt av församlingen till Nordiska Museet, deponerad på Statens Historiska Museum.

Beslutet om att bygga en ny kyrka och nu av sten måste godkännas av biskopen. Tillsammans med sin sockenpräst reste bönderna till stiftsstaden Västerås och lade fram sina planer för biskopen, som enligt lagen skulle "giva dem lov därtill". Först därefter kunde kyrkbygget börja. Bönderna i arbetet var inte många. Tjugo eller trettio, kanske bara tio. Men så småningom kom ändå den dag, när kyrkan var klar. Dag bestämdes för biskopens besök och efterlängtade invigning av den nya kyrkan.

Själva invigningen beskrev mycket åskådligt, hur den nybyggda kyrkan blev en helig mötesplats och Herrens boning. I långsam procession gick biskopen och hans följe tre varv runt kyrkan. Tre gånger stötte biskopen sin stav i den stängda kyrkporten under det att kören sjöng ur Psaltaren: "Höjen, I portar, edra huvuden att ärans konung må draga därin". En röst inifrån kyrkan frågade: "Vem är då ärans konung?" och fick till svar: "Det är Herren, stark och mäktig". Porten öppnades och biskopen, som i detta liturgiska drama representerade Kristus, tog kyrkan i besittning. Tolv små kors målades på kyrkans väggar och beströks med helig olja. Och under det att rökelsen steg mot taket bad biskopen: "Gud... tag din boning och härska i detta tempel, så att alla som här samlas för att bedja får del av din tröst och hjälp". Från denna högtidliga invigning finns alltså framme i koret tre av konsekrationskorsen bevarade.

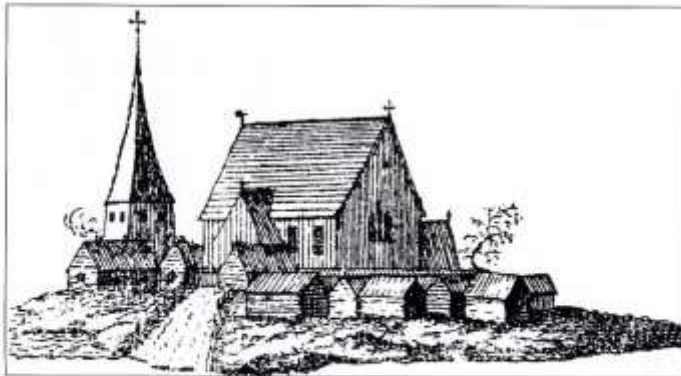
Kyrkans byggnadshistoria

Hur den medeltida gråstenskyrkan, som var helgad åt jungfru Maria, utvändigt såg ut med tegelmurverk i taktörsten, fönster och portaler, det kan vi se på Olof Graus teckning från tiden strax för den stora ombyggnaden

på 1700-talet. På en rektangulär grund utan markerat kor - alltså en salkyrka - och under ett högt sadeltak reste sig murarna med små fönster. På sydsidan fanns ett vapenhus och på norrsidan en sakristia. På västsidan stod en klockstapel.

Invändigt var kyrkan troligen försedd med ett tunnvalv av trä. Mot slutet av medeltiden - någon gång mellan 1465 och 1490 - revs tunnvalvet och slogs tre mäktiga stjärnvalv av tegel över kyrkorummet, de två främre av Vadstenatyp, det bakre en Sturestjärna. Valven, som tjänade som en konkret-

*Kyrkan som den såg ut före 1767
(ur Olof Graus beskrivning över
Västmanland).*

tisering av himlen på jorden, vilar på kraftiga murpelare, ornerade med enkla, lodräta refflor.

I kyrkan finns en märklig dopfunt av gotländsk kalksten. På 1200-talet, sannolikt kring mitten av århundradet, högg en stenmästare på Gotland denna funt, som hamnade i Västerfärnebo kyrka. När den kom till fastlandet är inte känt. Att den inköptes för den lilla träkyrkan är mindre troligt. Sannolikt är att det var den nya kyrkan av sten, som försågs med stenfunten.

Från Antwerpen kom strax efter sekelskiftet 1500 det ståtliga altarskåpet med dess scener i skulpturer och målningar ur Kristi liv. Den helt dominerande skildringen är korsfästelsen. Men varför är denna brutala scen återgiven i vacker förgyllning? Svaret får vi om vi gör som medeltiden gjorde och låter långhuset vila i halvdunkel. Som kontrast till detta dunkel är koret upplyst av ett fönster på sydsidan, en takkrona med sina ljus och ljusen på altaret. Här är nu altarskåpet ett enda stort skimrande smycke, som nära nog överväldigar betraktaren. Här går gränsen mot himmelen, som för den fromma tanken tar vid alldeles bortom korväggen.

Med reformationsriksdagen i Västerås år 1527 bröt en ny tid in i landet. Gustaf Wasa bröt förbindelsen med Rom och inträdde själv i stället för påven som svenska kyrkans överhuvud. Handgripligt märktes det nya genom att kungen brandskattade kyrkorna. I Västerfärnebo nödgades församlingen överlämna en förgylld kalk med patén, ett förgyllt kärl (monstrans) för utställning av konsekrerade oblater, en relikgömma i form av en hand samt en kyrkklocka. Men i övrigt lämnades den medeltida interiören i kyrkan orörd.

Vid visitationen 1577 får vi veta att kyrkan ägde två kalkar med patener, en korkåpa av röd "floghel" (sammet), fyra mässhakar och en dalmatika med gula ränder (1669 konstaterades att den var "oduglig") samt ett rökelsekar. I klockstapeln hängde två klockor och på valvet en sanctusklocka. I kyrkorummet fanns förutom högaltaret med altarskåpet två sidoaltaren. Dessa togs bort på 1580-talet men än fanns kyrkans skyddshelgon Maria från det norra sidoaltaret kvar - dock sedan 1884 avyttrad till Historiska museet.

År 1622 visiterade biskop Johannes Rudbeckius Västerfärnebo. Protokollet berättar om kyrkan, som ännu hade sin medeltida karaktär bevarad i huvuddrag, att dess murade väggar var vitputsade och att golvet var belagt med tegel. Men det är framför allt inventarierna, som visitationsprotokollet skildrar. Det förnämsta inventariet var korets "altartaffla medh heela Christi historia". Bland de lösa inventarierna nämns tre kalkar med patener av silver, en ljuskrona med tolv pipor, en ljusstake med tre pipor

Västerfärnebo kyrkas valv är av typen "Vadstenastjärna". Namnet kommer från valven i Vadstena klosterkyrka som valvades omkring 1420.

Stjärnvalvet gav kyrkbesökaren en stor skönhetsupplevelse, särskilt när skenet från ljuslågorna mötte ribborna i valvet.

En av de "grofva" bilderna från 1600-talets predikstol. Kristus håller världsklotet i vänster hand och lyfter den högra till välsignelse. Framställningen vill visa hur Gud regerar världen genom lagen och hur han i kyrkan genom evangeliet ger evigt liv.

och ett fat till funten av mässing. Av textilier noteras att kyrkan ägde en korkåpa av röd "blommeradt" sammet, fem mässhakar, två antependier samt en brudpäll av blått siden "med Guld inwäfvit". Om koret heter det, att det var åtskilt från långhuset av ett skrank av trä med "Snickare werk", som var målat. Protokollet nämner också utan närmare precisering en dopfunt och en "bokestool". Däremot anmärks att orgelverket på en läktare i koret är gammalt och "oferdigt". Det reparerades dock och blev 1630 ett positiv på 4 stämmor. "Bokestoolen" kan troligen ha betjänat kantorn, som hade att leda sången.

År 1634 fick den sk "Fläckeboomästaren", Erik Nilsson från Hedtorpet i Fläckebo, i uppdrag att göra en ny predikstol. Den beskrivs som "stadig och försedd med grofva bilder". Det gamla orgelverket ersattes 1668 med ett helt nytt om 9 stämmor - år 1702 utökat till 14 stämmor - och byggt av Franz Boldt. Orgeln placerades på en läktare över ingången till sakristian. År 1671 flyttades så det fristående altaret in till korväggen.

Med tiden blev medeltidskyrkan allt för liten. En utbyggnad aktualiserades vid biskopsvisitationen 1755 men först under åren 1767-1770 kunde kyrkan genomgå den önskade radikala förnyelse, som förvandlade salkyrkan till en korskyrka med ett kraftigt torn över korsets centrum. Tornet, dit de tre klockorna flyttades, kröntes med en lanternin. För ritningen svarade byggmästare Walmstedt i Stockholm, som också ansvarade för ombyggnadsarbetena. Totalkostnaden för arbetet uppgick till 98.090 daler kopparmynt. Förebilden till ombyggnaden är säkerligen Jean de la Valées ritning till Katarina kyrka, som kom att bilda epok. Den kyrkan hade fått formen av ett kors med fyra lika stora armar, en helt odramatisk samlings-sal kring en predikstol. Murarna på mitten av Västerfärnebo kyrkas långsidor revs nu ner och de norra och södra korsarmarna uppfördes. Fönstren i kyrkan gjordes större och placerades symmetriskt, ingångar med höga portar anordnades i korsarmarnas södra, västra och norra kortväggar och en ny sakristia nybyggdes på norra sidan.

Den 23 maj 1787 fick församlingen oväntat besök av Gustaf III. Från besöket återger kyrkoherden kungens konstaterade att "kyrkan vore en af de vackraste, som han sett på landsbygden". Men väl inne i kyrkan var han inte lika nådig. Där sade han, när han "fick den gamla Altartaflan i ögonosikte, at ock en Ny Altartafla syntes wara äfwensom nödig som ett Orgelwärk"!

Kyrkans yttre omdaning förde med tiden med sig betydande förändringar i kyrkorummets inredning. I västra korsarmen byggdes 1803 en läktare, där en ny orgel av den kände orgelbyggaren Olof Schwan i Stock-

holm placerades. Denna orgel hade 15 hela och två halva stämmor. År 1836 medgav biskopen att församlingen fick öka ut korfönstret för att få bättre ljus i koret. Förändringen ägde rum 1840 och ledde till att det gamla altarskåpet flyttades undan till en plats över ingången till sakristian. En ny helt förgylld altarprydnad (under en sol ett kors med törnekrona samt en svepeduk) anskaffades och fick göra tjänst till restaureringen 1890-1891, då altarskåpet flyttades tillbaka till sin ursprungliga plats. Förändringen i koret 1840 innebar också att den redan 1825 beslutade nya predikstolen av snickaren Milenius i Kumla äntligen kom på plats.

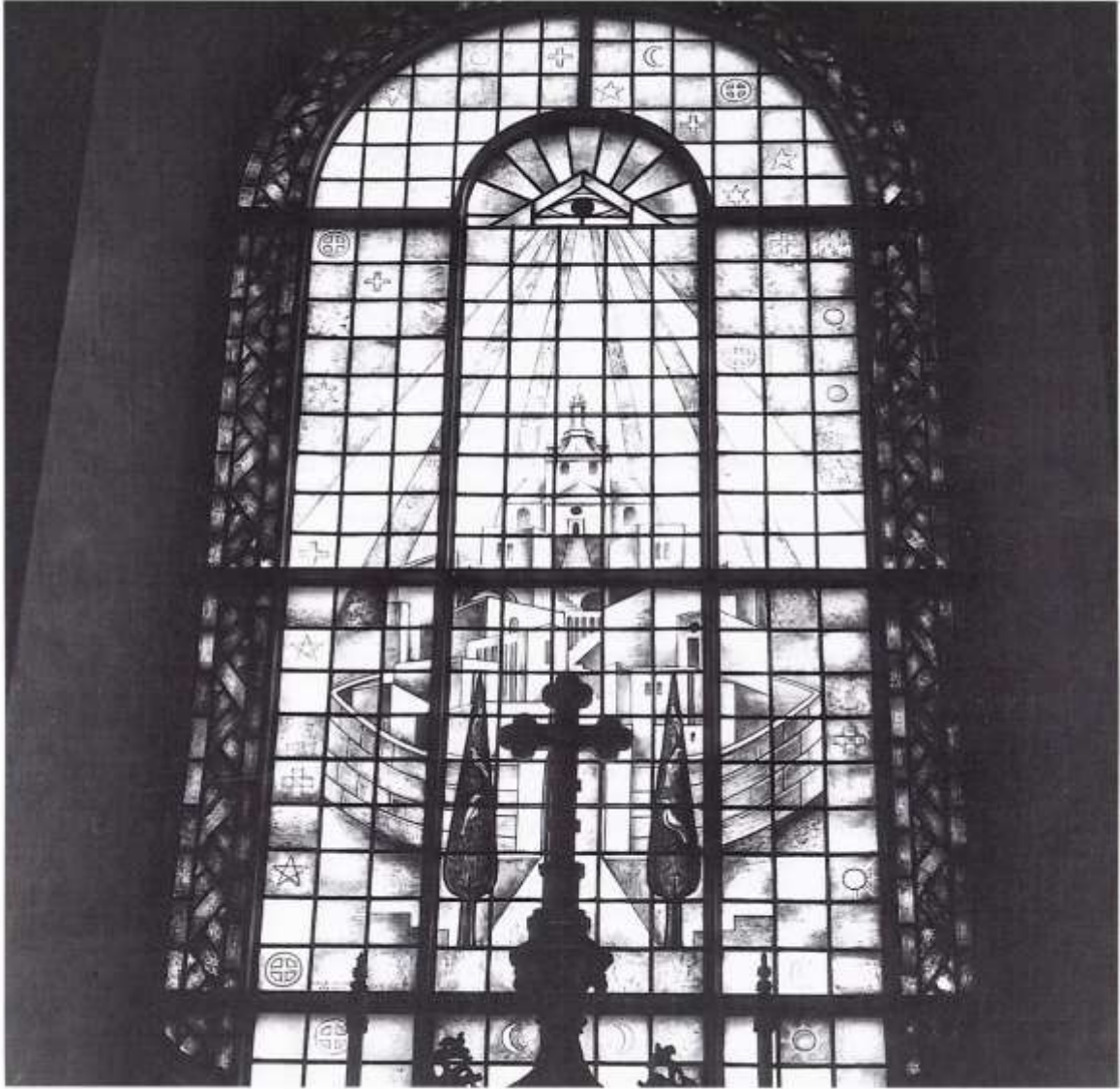
Vid den stora restaureringen 1890-1891 fick altaret ett nytt bord och altarring. Altarets gamla kalkstenshäll blev trappsteg vid en av ingångarna. De gamla bänkarna ersattes med nya. En ny orgel av G A Setterqvist inköptes 1891.

Fyrtio år senare 1934 var det åter dags för en omfattande restaurering. Förutom rengöring och ommålning av hela kyrkorummet utökades och höjdes koret fram till triumfbågen. Altaret gjordes än en gång om. Det murades av tegel och den gamla kalkstenshällen återbördades och blev altarbord. Kyrkbänkarna gjordes om, korfönstren fick glasmålningar och bakom predikstolen placerades ett förgyllt solkors. I norra korsarmen iordningställdes ett dopkapell. Orgelfrågan hade åter blivit aktuell och nu inköptes en orgel med 21 stämmor, tillverkad av A Magnussons Orgelbyggeri i Göteborg.

1900-talets senare årtionden innebar stora förändringar i kyrkorummet. Entrén i söder gjordes om 1990 och där inreddes två aktivitetsrum, Mariarummet och S:t Davidsrummet. I norra korsarmen avskärmades en plats för textilförvaring. Sedan dopfunten flyttats fram i koret förändrades det gamla dopkapellet till "Den gode herdens kapell" för vardagsmässor och mindre gudstjänster. Altartavla blev en ikon av Erland Forsberg. 1977/78 gjordes en genomgripande omdaning av sakristian. I anslutning därtill målade Bengt Olov Kälde en ikon med motivet "Korsfästelsen". I koret placerades 1991 en kororgel från Gustafssons Orgelbyggeri AB i Härmösand. Där iordningställdes också permanenta körplatser.

Den medeltida Mariastatyn fick 1995 en värdig efterföljare. Då tillverkade Olle Norberg från Norberg en Mariabild, som ger en modern tolkning av det gamla innehållet: Maria som den mycket närvarande modern samtidigt som hon har en total kontakt med den Herre, vilkens tjänarinna hon är. Mitt emot Mariastatyn iordningställdes under predikstolen ett litet bönekapell med en ljusbärare utformad som Marias mandorla och med i centrum dels korset och dels Västerfärnebos vapen.

Altare

Altaret står i centrum inte bara i kyrkorummet utan för hela det liturgiska symbolspråket.

Altaret är orienterat mot öster, som i den kristna symboliken är riktningen mot Guds evighet och salighet. Här vid korväggen går gränsen mot verkligheten själv. Vi kommer inte längre. Men där vid östväggen är altaret den yttersta delen av det himmelska nattvardsbordet, inskjutet ett stycke i vår egen verklighet. Här vid altarbordet möter Kristi offer, som församlingen tar emot under brödets och vinets gestalter, församlingens offer, när den bär fram "gåvor av jordens frukt och människors arbete".

Vid visitationen 1637 noteras att en björnhud låg framför altaret som en "foteklädnad". Färneboaltaret återfick 1934 sin gamla utformning med den ursprungliga bordsskivan av kalksten. Av altarskivans gamla invigningskorsen, malteserkors, finns numera endast två kvar. I anslutning till utvecklingen inom vår kyrka med fristående altaren har sedan 1991 ett enkelt altarbord placerats framför det gamla väggfasta altaret.

Ovanför altaret finns sedan 1934 det av Einar Lundberg komponerade korföret med temat "Den heliga staden", där det himmelska templet har en omisskänlig likhet med Västerfärnebo kyrka.

*"Jag skyndar till den staden fort,
det nya Salem, på vars port min bön så
länge klappat", So ps 319:2.*

*Altarskåpets framställning av
nattvarens sakrament visar en man
och hans hustru, som går till
kommunion vid en med duk överhöjd
kommunionstänk.*

Altarprydnad

Altarets förnämsta prydnad är än idag det flamländska altarskåpet, som kyrkan i början av 1500-talet fick i gåva av biskop Otto Svinhufvud. Ett flertal Antwerpenstämplar i form av den inbrända handen ger oss skåpets ursprungsort, Antwerpen, och där möjligen tillverkat omkring 1510 på Jan de Molders ateljé. Ikonografiskt har det stora beröringspunkter med altarskåpet i Häverö kyrka. De skulpterade bilderna skildrar i de sex nedre fälten Jesu födelsehistoria. Skåpets tre större nischer skildrar Korsbärningen, Korsfästelsen och Uppståndelsen. Som något av en ram kring huvudmotiven finns på de omgivande konsolerna ett antal småscener. Korsbärningen omges av motiven gisslingen av Jesus vid en pelare samt törnekröningen. Runt uppståndelsescenen ser vi Marias möte med den Uppståndne i örtagården. Altarskåpets corpus med huvudmotivet Korsfästelsen omges av medeltidskyrkans sju sakrament. Längst ner till vänster om korsfästelsen ser vi dopets sakrament, därovanför kommer konfirmationens sakrament, därpå ordinationens sakrament och överst äktenskapets sakrament. På motstående sida överst finns den sista smörjelsen, därunder en dubblettbild av äktenskapets sakrament. Under denna bild ser vi botens sakrament och nederst nattvardens sakrament. Placeringen av sakramenten kan ses som ett utflöde av Jesu offerdöd. På skåpets flygeldörrar, som under Stilla veckan stängs över skåpets corpus, finns målade scener ur Jesu liv i anslutning till skåpets huvudmotiv. Där ser vi Jesu dop samt han tre frestelser i öknen.

I dag saknar skåpet allt vad inskrifter heter, men då skåpet är omförgyllt (1891) kan sådana ha funnits. Säkert vet vi att donatorn biskop Otto Svinhufvuds vapen fanns kvar vid visitationen 1773 på skåpets baksida och på en numera försvunnen predella, en sockel till altarskåpet.

Framställningen av dopets sakrament visar ett barn, som bärs fram till dopet av sina faddrar.

Dopfunt

Den medeltida dopfunten är av en typ, som forskningen numera kallar "paradisfunt". På dopfuntens cuppa finns en krans av konvexa fält, ett motiv som återfinns på de antika skulpturparadisvaserna och som tidigt togs upp i den kristna ikonografin: ett kärl med livsbringande, heligt vatten, som tillsammans med framställningar av livets träd, korset och paradisiska källor symboliserar det eviga livet. Ordet "funt" kommer från latinets fons, som betyder källa. Här är källan med det eviga livets vatten, det vatten som ger nytt liv åt den döpte. Dopfunten stod ursprungligen vid eller nära kyrkans huvudentré. Även om funten nu flyttats till koret är dess symbolik klar: dopet innebär inträdet i Kyrkans gemenskap. Här går den avgörande gränsen mellan mörker och ljus, här börjar det eviga livet. Och det sker genom dopet. Vid dop idag används i funtens cuppa en dopskål av driven mässing från 1934.

*Dopets nåd mig ger i tiden
stöd och fäste för min tro,
skänker hopp att efter striden
i Guds himmel finna ro.*

So ps 69

Textilier

Prästens liturgiska dräkt har utvecklats ur den antika klädedräkten. Ibland har det uttryckts så, att prästen bär samma kläder som Jesus gjorde. I sin nuvarande form fastställdes de på 900-talet. Färnebo kyrka har genom åren ägt en rik uppsättning liturgiska kläder. Av nu befintliga mässhakar är den röda från 1699 äldst. Yngst är en grön mässhake från 1994. Under 1900-talet har kyrkan fått liturgiska kläder i samtliga liturgiska färger, vilka fungerar som miljöskapande faktorer i symbolspråket. Till de textila dyrbarheterna hör de kalkkläden från medeltiden, vilka kronprins Gustaf Adolf upptäckte vid sitt besök 1935. Dessa finns numera på Statens Historiska museum som deposition. Äldsta kalkklädet kvar i kyrkan är från 1784. Den medeltida korkåpan av röd sammet var i bruk fram till 1783, då det noteras att den "är nog sliten". Sedan 1989 har kyrkan en vit korkåpa med blå sköld.

Ljusredskap

Med den ökande läskunnigheten i socknen från 1600-talet och framåt uppstod behovet av bättre belysning i kyrkan. Alla skulle kunna läsa och sjunga ordentligt i bänkarna. Vid visitationen 1622 omnämns en ljuskrona med 12 ljuspipor. År 1689 skänkte magister Nils Prütz den i koret hängande ljuskronan med två ljusrader och 10 ljuspipor i vardera. Den stora kronan med tre ljusrader och 10 pipor i vardera är en gåva 1771 till den ombyggda kyrkan av "Wester Fernebo Sokns Nygifte och Ogifte Maen som Under Templets Byggnad Ökat Prowen af Församlingens Samdraektighet och Kärlek till Herrans Hus medelst Frivilliga Sammanskott till Denna Crona ... EN SKÖN CRONA AF HERRANS HAND". Yngst bland kyrkans 11 ljuskronor är de två till Mariarummet och St Davidsrummet. Till de gamla ljusredskapen hör också de 4 ljusarmarna från 1600-talet.

Litteratur:

Sven B F Jansson "Västmanlands runinskrifter", Vitterhetsakademins band XIII
Anette Landen "Dopfontar så in i Norden", Kulturmiljövård 5/1993
Oscar Reutersvärd "Paradisets källa och de gotländska 'paradisfontarna'"
Borchgrave d'Altena "Les Retables Brabacons concerves en Suède"
Bengt Ingmar Kälström "De sju sakramenten - några nyidentifieringar"
Sven Drakenberg "Västerfärnebo kyrka" i Västerfärnebo - en sockenbeskrivning
Sven Lannergård "Västerfärnebo kyrka", Västerås stifts kyrkoberivningar
Erik Törnros "Västerfärnebo kyrka - historik och vägledning"
Bengt Stolt "Mariaskulpturer med förlorade Jesusbarn" i "Maria i Sverige", Artos 1996

Arkiv-materialet i ATA
Västerfärnebo kyrkoarkiv i Landsarkivet

Omslagets färgbild visar altarskåpets framställning av de vise männens besök i Betlehem, alltså "Trettondag Jul". På altarskåpets framställning av Jesu födelse, "Juldagen", (motivet t v om "Trettondag Jul") saknas egendomligt nog Jesusbarnet. En tänkbar förklaring till det saknade barnet kan enligt Bengt Stolt vara att det lånades ut till havande kvinnor i socknen och när denna sed någon gång på 1800-talet upphörde, försvann det skulpterade Jesusbarnet som värdelöst skräp.

Nr 56. Västerås Stifts kyrkoberivningskommitté
Foto: Magnus Aronsson. Sid 1 och 4 av ATA.
Grafisk form och produktion: Nils Åberg, Pellagården AB, Boda Kyrkby.
Tryck: Masterprint, Stockholm 1999.

ISBN 91-973135-7-2

*Ikonen
"Korsfästelsen"
skildrar hur från
såret i Jesu sida
de båda strålarna
av dopets vatten
och nattvardens blod
rinner ner i den kalk
Maria håller.*

*Ett av de
ursprungligen tolv
konsekrationskorsen
- ett för varje
apostel.
Korsen var en
synlig påminnelse
om apostlarna såsom
Kyrkans grundval.*

*Altarljusen är en synlig
förkunnelse om att Herren
är i sitt heliga tempel
fast hans tron är i himlen.
Ljusen är tecknet på att
Herren lever i sin kyrka.*

Även på Svenska Kyrkans hemsida [Kyrkor i Västmanland](#) finns en beskrivning.

Du kan också gå till Sveriges Släktforskarförbunds hemsida *Gravstenseninventeringen*, <http://grav.rotter.se/>, där du kan söka information och bilder på gravstenar.